

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Studijní program: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Studijní obor: Učitelství pro ZŠ

(kombinace)

Diplomová práce: ORNAMENTY RŮZNÝCH KULTUR

ORNAMENTS OF DIFFERENT CULTURES

08 - FP - KPV - 0032

Autor:

Běla Jansová

Podpis:

Adresa:

Severní 152

252 17 Tachlovice

Vedoucí práce: Mgr. A. Lucrezia Škaloudová Puchmajerová

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
83	0	46	0	24	3

V Liberci dne: 3. 5. 2009

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum: 3. 5. 2009

Podpis:

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. A. Lucrezii Škaloudové Puchmajerové za cenné rady, připomínky a věnovaný čas. Chci velmi poděkovat za pomoc a trpělivou spolupráci své dceři Anně, za podporu svému manželovi, kolegyním v ZŠ a MŠ Chrášťany a dětem naší školy.

Ornamenty různých kultur

Anotace

Diplomová práce je zaměřena na ruské ornamenty, islámské ornamenty, ornamenty Jižní, Střední, Severní Ameriky a subsaharské Afriky. Kritériem výběru uvedených kultur je specifičnost ornamentů a možnost jejich využití ve výtvarné výchově na 1. stupni ZŠ. Součástí diplomové práce je fotografická dokumentace ornamentální tvorby vybraných kultur a dokumentace realizovaných prací žáků 1. – 4. ročníku ZŠ.

Klíčová slova: světové kultury, vývoj ornamentu, využití ornamentu, obrazová dokumentace

Ornaments of different cultures

Annotation

The thesis is focused on Russian ornaments, Islam ornaments, South-, Central- and North America ornaments and ornaments of Sub-saharan Africa. Those cultures were selected according to the specificity of ornaments and the possibility of their use in Art Education at primary school. Part of the thesis is the photographic documentation of listed cultures' ornamental creation and the documentation of realized works of pupils from 1 st to 4 th primary school classes.

Key words: world cultures, history of ornaments, application of ornaments, picture documentation

Die Ornamente verschiedener Kulturen

Die Annotation

Die Diplomarbeit richtet sich auf russische, islamische Ornamenten und auch auf die Ornamenten der Sud-, Mittel-, Nordamerika und Suedafrika ein. Das Kriterium fuer den Auswahl der gemeinten Kulturen ist ihre spezifische Ausfuehrung und dann weiter die Moeglichkeit ihrer Ausnutzung in der Kunstausbildung auf dem 1-en Stufe der Grundschule. Ein Bestandteil der Diplomarbeit ist die Fotodokumentation der Ornamentgestaltung der gewaehlten Kulturen und die Dokumentation der geschoepten Arbeiten der Schueller aus den 1. – 4. Klassen der Grundschule.

Die Stichworte: die Weltkulturendie, Entwicklung der Ornamente, die Verwendung des Ornaments, die Bilddokumentation.

Obsah

1. Úvod	
2. Ornamenty různých kultur	
2. 1 Ornamet	
2. 1. 1 Druhy ornamentu	
2. 1. 2 Základní pojmy	
2. 1. 3 Základní typy ornamentu	
2. 1. 4 Principy ornamentální tvorby	
2. 2 Historie ornamentální tvorby	
2. 3 Ruský ornamet.....	
2. 3. 1 Výšivka.....	
2. 3. 2 Dřevořezba	
2. 3. 3 Malba na dřevě.....	
2. 4 Ornamet v islámské říši.....	
2. 4. 1 Islámský ornamet a náboženství	
2. 4. 2 Základy islámského umění.....	
2. 4. 3 Vývoj ornamentu v islámském světě.....	
2. 4. 4 Vázané koberce.....	
2. 5 Americký kontinent.....	
2. 5. 1 Jižní a Střední Amerika.....	
2. 5. 2 Severní Amerika.....	
2. 6 Ornamet na africkém kontinentě.....	
2. 6. 1 Africký textil a oděv.....	
2. 6. 2 Účesy afrických obyvatel.....	
2. 6. 3 Africké šperky	
2. 6. 4 Tetování, skarifikace, malba na těle	
3. Ornamet ve výtvarné výchově	

3. 1 Využití výtvarných technik	
3. 2 Mezipředmětové vztahy	
4. Praktické využití ornamentu ve výtvarné výchově	
4. 1 Ruský ornament.....	
4. 2 Islámský ornament.....	
4. 3 Ornamenty Střední a Jižní Ameriky.....	
4. 4 Ornamenty Severní Ameriky.....	
4. 5 Africké ornamenty.....	
5. Závěr.....	
6. Použitá literatura	
7. Přílohy	

1. Úvod

Rozhodla jsem se ve své práci věnovat ornamentům různých světových kultur. Zaměřila jsem se na ruský ornament, islámský ornament, ornamenty kultur Jižní, Střední a Severní Ameriky a ornamenty černé (subsaharské) Afriky.

Ornament je součástí umění světových kultur, historických epoch a uměleckých slohů. Nemyslím si, že je možné v rámci rozsahu práce uceleně zmapovat ornamentální tvorbu všech světových kultur. Rozhodla jsem se tedy pro určitý výběr. Jak ale vybírat? Jakými kritérii výběru se řídit? S vyřešením těchto otázek mi pomohl záměr propojit část teoretickou a praktickou. Ornamenty ve vybraných kulturách jsou poměrně různorodé, každá oblast je specifická svými používanými technikami a materiály. Ve výtvarné výchově můžeme tuto různorodost a specifičnost využít. Uvedené kultury se nacházejí na několika kontinentech. Žáci se mohou při práci s ornamentem seznámit s historií, kulturou a životem lidí na poměrně rozsáhlém území. V rozhodování mi pomohl také můj osobní zájem o umění vybraných kultur.

Ve výtvarné výchově na školách bývá ornament využíván většinou jako zdobný prvek. Ve své práci chci ukázat využití ornamentu nejen tímto způsobem, který je spojován zejména s kresbou, ale také jako základního námětu práce. Ornament nemusí být jen dekorací kresby a malby, může být využit i v prostorových pracích z různých materiálů, může být tématem pro individuální i skupinové formy práce. Propojíme-li ornament a grafiku, stane se pro nás prostředkem pro seznámení s grafickými technikami. Děti se s jeho prostřednictvím seznámí s historií a uměním různých kultur i s životem jejich obyvatel. Vlastní tvorba ornamentu rozvíjí jejich fantazii a představivost. V různých souvislostech můžeme ornamenty využít také v rámci mezipředmětových vztahů.

Společnost a kultura se v průběhu historie mění. Tyto změny se odrážejí ve vývoji umění a tím zároveň i ve vývoji ornamentu.

O ornamentu vybraných kultur nelze psát bez uvedení alespoň základních informací o kultuře, hospodářství, historickém vývoji a životě společnosti.

2. Ornamenty různých kultur

Obsah této části práce je zaměřen na ruské ornamenty, islámský ornament, ornamenty Jižní, Střední a Severní Ameriky a ornamenty černé (subsaharské) Afriky. Použité informace jsem volně čerpala z knih uvedených v seznamu literatury.

2. 1 Ornament

Na začátku této části práce, dříve než se budeme věnovat ornamentům vybraných kultur, je třeba ornament definovat a seznámit se s důležitými pojmy. Eliška uvádí: Ornament – pod tento pojem musíme zahrnout jednak to, co jej vytváří a jednak způsob, jakým se s ním zachází a pracuje. Ornamentem jsou prvky, motivy nebo články navzájem spjaté určitou rytmickou, proporční, symetrickou a ve své formě rozmanitě pojatou souvislostí, vytvářející plošné, plastické nebo lineární systémy. Ornament lze také definovat jako lineární, plošnou nebo plastickou výzdobu vytvořenou rytmickým, symetrickým a proporčním opakováním abstraktních nebo stylizovaných prvků, článků nebo motivů.(1, s. 5)

Ornament je nedílnou součástí výtvarného umění. Eliška dále uvádí, že: „ornament a dekor nepatří /mimo výjimky/ do oblasti výtvarného umění, ve které se odbývají převratné změny forem, estetických kritérií a názorů, či kde se formují nové směry, styly a umělecké cíle. Kráčí však souběžně s hlavním proudem vytrvale od samého počátku. Tvoří součást estetického osvojování a chápání skutečnosti.“(1, s. 3)

2. 1. 1 Druhy ornamentu

Ornament dělíme do dvou základních skupin. První skupinu tvoří ornamenty *figurativní* (předmětové), do které patří ornamenty se zoomorfním námětem, rostlinné, věcné a figurální (antropomorfní) vzory. Druhou skupinu tvoří ornamenty *abstraktní*. Patří do ní ornamenty geometricky abstraktní a stylizované z figurativního základu. Uvedené druhy ornamentů spolu často prolínají, navzájem se doplňují. Rostlina může být stylizována pomocí

geometrických tvarů, obě základní skupiny mohou být použity společně (např. antropomorfní motiv doplněný abstraktními geometrickými motivy).

2. 1. 2 Základní pojmy

Dekor – je ve vztahu k ornamentu širším pojmem. Dekorem může být krajina, lovná zvěř, ornamentem se stává, až když se stane součástí výstavby ornamentu (opakování, řazení...).

Prvek – základní, elementární jednotka. Zobrazení jedné věci, předmětu (list, větvička, rozetka).

Motiv – soustava prvků, celkový obraz předmětu. Základ pro tvorbu ornamentu, který již nelze oddělit od způsobu zpracování, materiálu apod. Je vázán k určitému předmětu, místu.

Forma – souhrn prostředků, jimiž vyjadřujeme myšlenku, vnější dojem, způsob působení.

2. 1. 3 Základní typy ornamentů

Maureska – v ploše použité, souměrně vyvinuté štíhlé rozviliny, silně schematizované.

Pletenec – plošný geometrický ornament s pravidelnými průplety v pásech.

Meandr – geometrický ornament složený z pásů pravoúhle lámané linie nebo ze vzájemně propojených spirál. Má různé tvary – mořská vlna, svastikový meandr...

Provazec – ornament napodobující spletený provaz, hojný v románské architektuře.

Rokajl – rokokový asymetrický ornament tvaru C nebo S. Vznikl z tvaru mušle.

Granátové jablko – ornamentální motiv v ploše, který je bohatě rozvedený. Vznikl stylizací přírodního motivu.

Groteska – jemná rozvilina, do níž jsou vlétány květiny, plody, trofeje, zvířata. Její původ je antický. Velmi oblíbená byla v renesanci, baroku a v 19. století.

Zubořez – páskový ornament z kvádříků nebo kostek připomínající tvar zubů.

Bordura – ornamentálně pojatý rám, okraj (např. u koberce).

Boltcový ornament – tvarem připomíná ucho, bývá kombinován s penízky.

Anthemion – antický pásový ornament, který vznikl střídáním palmety a květu lotosu, kombinovaný s volutou, meandrem nebo vejcovcem.

Arabeska – ornament z akantových rozvilin, umožňující nekonečné opakování. Bývá spojován s figurálními motivy.

Palmeta – vějířově, souměrně vyvinutý motiv rostlinného charakteru. Jeho původ je ve tvaru palmového listu.

Voluta – ozdobný motiv v podobě spirálovitého závitů (plošná i prostorová).

Akant – druh bodlákové rostliny, stylizovaný se využívá v ornamentální výzdobě.

Probíjený ornament – napodobuje provlékání, proplétání, prořezávání (řezbářství v pozdní renesanci).

2. 1. 4 Principy ornamentální tvorby

Rytmus – základní princip, který musí být při tvorbě ornamentu dodržován. Jedná se o pravidelné střídání jednotlivých prvků ornamentu. Rytmicky může být zpracována také linie (klikatka, vlnovky, křivka), ornamenty se mohou navzájem proplétat (provazce, pletence). Rytmus ornamentu vychází z pozorování přírody a jejích přirozených rytmů – střídání ročních dob, života a smrti, rytmu chůze a deště.

Symetrie – souměrnost podél osy, rovnováha, vyváženost. Je pro tvorbu ornamentu stejně důležitá jako rytmus a také souvisí s pozorováním přírody (lidské tělo, jeho jednotlivé části).

Variace – obměna prvku tvarová, barevná nebo proporční. Nepostradatelná pro ornamentální tvorbu.

Proporce – vzájemné vztahy, poměry a vazby tvarů. V ornamentální a dekorativní tvorbě o proporčnost neusilujeme. Motivy jsou v ornamentu často přizpůsobovány tvaru a místu. Proporční vztahy mezi jednotlivými prvky jsou dány citem, zájmem a záměrem jejich tvůrce.

Stylizace – přetváření, přeměna. Tvarová a obsahová transformace podstatných znaků motivu, při které vznikají nové formy.

Kontrast – protiklad, protipól, nápadný rozdíl, odlišnost. Jeden z nejvýraznějších výrazových prostředků umění. Je nutný, ale musí odůvodněně vycházet z obsahu.

Barva – smyslové vnímání světla prostřednictvím oka. V ornamentu a dekoru se (mimo jiná hlediska) uplatňuje barva v symbolice, která je dána tradicemi, zvykem, místem i dobou. Důležité je také psychologické působení barev. Barvy mohou vyvolávat libé i nelibé pocity, mohou podporovat naši aktivitu, agresivitu atd. Působení barev na naši psychiku je ovlivněno individuálními dispozicemi.

Kompozice – vztahy tvarů, linií, ploch, objemů a prostorů. V dekorativní kompozici bývá uplatňováno dělení:

- 1) linie, pásy, řady
- 2) plošná kompoziční řešení
 - a) bordura – podporuje charakter díla, tvar i hlavní motiv
 - b) centrální kompozice – soustřeďuje pozornost na jedno místo, zvýrazňuje dominantu tvaru
 - c) medailon a kartuš – druh centrální kompozice, motiv je vymezen tvarem
 - d) raport (střída) – dekor je možné donekonečna rozvíjet ve všech směrech
 - e) síťová kompozice – původně určena k zpevnění, později sloužila zdobení
 - f) plocha vytvořená skládáním – šachovnice, dlaždice...
 - g) arabeska, rozvilina, úponkový motiv – malovaná (plošná kompozice), vyřezávaná (reliéfní, plastická kompozice), plastické, trojrozměrné kompozice – v architektuře, na tkaninách a různých aplikacích

Využitím klidného rytmu, tlumené barevnosti, vertikál a horizontál navozujeme pocity klidu a vyváženosti – klidná kompozice. Vzruchu,

vyzývavosti docílujeme pomocí šikmých, diagonálních, arytmičky a asymetricky řazených prvků spolu s ostřejší barevností – rušná, neklidná kompozice. Pracujeme-li s paprsky, křivkami, parabolami, výraznou barevností, docílujeme dynamiky – dynamická kompozice.

2. 2 Historie ornamentální tvorby

Počátky umění jsou datovány již do období pravěku. Nejstarší památky jsou staré 30 000 až 40 000 let. Pravěcí lidé se od ostatních živočichů odlišovali rozumovou činností a ta jim přinášela potřebu vyjadřovat se, která se realizovala prostřednictvím umělecké tvorby.

Zobrazovali

vše,

co souviselo s jejich životem. Významné nálezy jeskynních maleb jsou z oblastí Lescaut, Altamira, Pech Merle a dalších lokalit. Nesouvisela s existenčními potřebami pravěkých lidí, ale s jejich potřebami lidskými, potřebou zdobit se, krásnit své okolí, mystickými potřebami, s potřebou vlastního vyjádření. Nálezy šperků, drobných předmětů, keramiky a sošek jsou dokladem jejich uměleckého cítění. Výzdoba těchto předmětů je důkazem, že již existovaly umělecké projevy¹, které mají převážně zdobnou funkci – ornament a dekor. Eliška uvádí: Ornament je jedním z dokladů schopnosti zobecňovat složitost přírodních forem, vytvořit nový svébytný obraz světa. (1, s. 3)

Ornament je součástí umění starobyklých říší. Na území *Egypta* v době Staré říše 3400 – 2140 let př. n. l. byl rozšířen kult uctívání mrtvých. Člověk žil, pokud žila jeho tělesná schránka. Mrtvé mumifikovali, těla ukládali do hrobek. Faraoni si nechávali stavět stupňovité pyramidy jako ochranu svých těl, symbol moci, božství a uctívání. Výstavba pyramid vyvrcholila v období čtvrté dynastie v letech 2900 – 2750 př. n. l. Pyramidy byly uvnitř zdobeny malbou s figurativními náměty a často také ornamenty. Prvotní funkce ornamentů byla symbolická, ornamenty vyjadřovaly city a představy. Postupně nabývala na převaze funkce zdobná. Základní motivy ornamentů byly rostlinné. Rozšířeným prvkem byl lotos, vejcovce a papyrus. Obměnou

¹ Obr.: pravěká keramika, geometrický ornament

papyrového vzoru byla později v Řecku palmeta. Další vývoj ornamentu ovlivnilo objevení voluty, která se prosadila i v jiných kulturách. Prvky byly řazeny symetricky proti sobě. V pásech a v bordurách se uplatňovala spirála.

V období *thébské* kultury v letech 2140 – 200 př. n. l. sloužily ornamenty k výzdobě obelisků. Obelisk je čtyřboký pilíř pokrytý hieroglyfy, figurálními, rostlinnými a geometrickými prvky. Zdobení všech staveb, nejen obelisků, bylo barevné a rozmanité. Používaly byly přírodní barvy – žlutá, bílá, červená, modrá, tmavozelená. Ze zvířat byl nejčastěji zobrazován býk, šakal, lev, krokodýl, kráva. Častým námětem byl posvátný skarabeus. Figury zdobily kruhy, závitnice a vlnovky. Na pouzdrech mumii se dochoval výrazný šupinatý dekor.

V období *antiky* (klasická antika 800 př. n. l. až 4. – 5. st. n. l.) nastal významný rozvoj umění na evropském kontinentu. V Řecku se ornamenty využívaly především ve výzdobě architektury. Vznikly nové řády – dórský, iónský a korintský. V nejstarším dórském řádu se objevují na sloupech a stavbách geometrické meandry a listové vějíře podobné palmetám, s volutami po stranách. V iónském řádu hlavice sloupů zdobí perlovec s obíhajícím motivem pásového ornamentu, s pravidelně se střídajícími palmetami a lotosovými květy. Tyto vzory často doplňují vejcovce a meandry. Hlavice bývá zdobena i volutami. Korintský řád je nejzdobnější. Oblíbeným geometrickým motivem je perlovec, pletenec, meandr. Nejčastějším rostlinným motivem je akant, palmeta, lodyha a listovec (kyma), který se vyvinul z egyptského lotosu. V Řecku byl ornament používán také na výzdobu keramiky. Bohatě je jím zdobena attická keramika, na které nalezneme zejména meandry a pásy. Oblíbenými motivy na řecké keramice jsou i šachovnice, rozety, lístkové pásy, klikatky a mřížkované trojúhelníky.

Doba *římská* čerpá z tradic řeckých. Významně se rozvíjí architektura. Důležitým přínosem v architektuře je oblouk a klenba, sloup začíná mít spíše funkci zdobnou. Budují se triumfální oblouky, vícepodlažní budovy, viadukty, akvadukty... Oblíbenými prvky ornamentu jsou akantové listy a voluty. Nově se objevuje palmeta vyrůstající ze středu voluty. V pozdější době je znázornění akantu stále více plastické, naturalistické. V ornamentální

tvorbě jsou oblíbenými prvky také vavříny, listy dubu, piniové šišky, vinná réva, břečťan a svlačec.

V období *románského slohu* (přibližně v letech 1000 – 1250 n. l.) se v Evropě uplatňuje ornament nejvýznamněji ve výzdobě liturgických knih. Knihy jsou zdobeny fantastickými zvířaty a lidskými figurami, které doplňuje rozvilinový rostlinný ornament. Geometrický ornament (převážně motiv kružnice a jejích částí) nalezneme na architektuře.

V období *gotiky* (druhá polovina 12. stol. až konec 15. stol. n. l.) zaujímá významné místo v umění ornamentální sochařství, které se uplatňuje v nových konstrukcích chrámových staveb. Zdobnými prvky jsou listy dubu, buku, javoru, břečťanu a vinná réva. Časté jsou bobulovité hlavice a kamenné krajkoví. Venkovní součásti stavby jsou fiály, které jsou zdobeny kraby (svinutými listy) a zakončeny křížovými květy (listy a poupata v podobě kříže). Na oknech můžeme spatřit kružby. Architektura je zdobena chrličí v podobě lidských a zvířecích hlav. V pozdní gotice se stále více uplatňují motivy abstraktní. Největší podíl na rozvoji gotického malovaného ornamentu měly iluminované rukopisy. Ornamenty se objevují také na tkaninách.

Pro *renesanci* v Itálii (1350 – 1600 n. l.) je typický návrat římské grotesky. Malovanými groteskami jsou zdobeny plochy budov. Různorodé náměty (delfíni, vázy, kozlové, zajíci, jednorožci, okřídlení koně, draci, ďáblové, ryby se zvířecími pařáty) jsou doplňovány akantovými rozvilinami. Ornamenty grotesek přecházejí postupně z nástěnných maleb do užitého umění. Prvky italské renesance spatřujeme i v ostatních evropských centrech renesanční doby. Na textiliích je používán motiv granátového jablka, pětিলisté rozety, na nástěnných kobercích je zavedena široká bordura.

V období *baroka* (konec 16. až konec 18. st. n. l.) je v umění důležitý pohyb a dynamičnost. Mizí ostrá renesanční linie, stavby jsou zdobeny plastickou výzdobou. Nejčastěji je používána plastická štuková výzdoba, v oblibě je probíjený ornament, karyatidy, kartuše, kruhové medailony, girlandy, cherubíni a akantové rozviliny. V Nizozemí vzniká typický barokní ornamentální prvek – boltcový ornament, který bývá kombinován s penízky.

Na barokní sloh navazuje počátkem 18. století *rokoko*. Název rokoka vznikl podle francouzského ornamentu *rocaille* – mušlička. Vrcholí v období Ludvíka XV. Nejoblíbenějším je v této době rokajlový ornament ve tvaru písmene C nebo S zdobený hřebínky, prokrajováním nebo plaménky. Častým typem ornamentu jsou arabesky.

V období *klasicismu* (16. – 18. stol. n. l.) se opět vrací náměty a prvky z antického umění. Klasicismus bývá považován za reakci na rokoko. V období Ludvíka XVI. jsou časté vavřínové věnce s rozetami, stuhami a motiv božího oka. Vavřínem jsou zdobeny i medailony. Geometrické prvky zastupují meandry, různé druhy perlovců, mořské vlny, slunce s přímými nebo rotujícími paprsky.

V době *empíru* (zhruba 1800 – 1830 n. l.) je oblíbena exotika a venkovské motivy. Umění se zároveň opírá o jednoduché až přísné antické tvary. Využívány jsou prvky řecké, římské a egyptské výzdoby. Ve střední Evropě je používán pro pozdní empír název *biedermeier*. Rozšířený je květinový vzor, drobné kvítky jsou kombinovány s pruhy. Květiny na obrazech jsou ve volně sestavených kyticích.

Na závěr stručného přehledu je třeba zařadit *secesi* (přibližně 1890 až 1910 n. l.). Secesní umění se inspirovalo přírodou. Ornament vychází z rostlinných motivů, oblíbené jsou lilie, pivoňky, tulipány, kosatce, různý hmyz... Kontury ornamentu se vlní a pulsují, stejně jako pulsuje doba a celá společnost. Ornamenty jsou součástí architektury, zdobí oděvy, plakáty, nábytek, bytové doplňky, šperky. Můžeme je spatřit i v složitých účesech. Lze říci, že ornament se stal jedním ze symbolů secesní doby.

2. 3 Ruský ornament

Rusko svým rozsáhlým územím zasahuje do Evropy i Asie. Ornamenty se liší podle oblastí. V centrální a v severní části jsou si ornamenty podobné a mají obdobný historický základ. Směrem na jih

se ornamenty odlišují. Na severu převládají geometrické a zoomorfní vzory, na jihu rostlinné. Ornamenty mají různorodý umělecký jazyk, jejich role je dekorativní i sociální. Ve vzorech se odráží etnická sounáležitost, je v nich zobrazen každodenní život. Ornamenty měly i magický a symbolický význam. V dnešní době již není symbolika ornamentu tolik patrná a také postupně vymizel jejich magický obsah, mají většinou jen roli dekorativní.

Lidovým uměním se v Rusku začali vědci a umělci zabývat v 19. století n. l. V této době se formují nové společenské vztahy a obdobně jako ve většině zemí Evropy, začíná být také v Rusku věnována pozornost lidovému umění. Zájem o lidové umění je spojen s rozvojem muzeí, která uchovávají díla lidových umělců, ale podporují i vědecká bádání v této oblasti. Vědci sepisují terminologii, sbírají materiál, třídí základní motivy atd. Všechny poznatky jsou systematicky sbírány a hodnoceny.

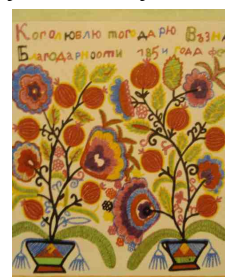
2. 3. 1 Výšivka

Ornamentem se v Rusku tradičně vyšíval oděv. Zdobil jeho svrchní i spodní části. Vyšívaly se také rukavice, pokrývky hlavy a boty. Zdobení oděvu tradiční ruskou výšivkou je známé již z dob Staré Rusi. Největší rozvoj však nastal v 18. století n. l., v některých oblastech se dochovala tato tradice ještě do poloviny 20. st. Odlišoval se oděv určený k běžnému nošení a oděv určený k nošení při významných událostech a obřadech (narození dítěte, svatba, pohřeb). Podle toho byly také používány různé vzory ornamentů. Výšivka oděvu se lišila podle pohlaví a věku. Mladí lidé měli zdobený oděv výšivkou, která je chránila před temnými silami, podobné byly ornamenty pro novomanžele. Pozornost byla věnována pokrývce hlavy u žen (tzv. kokošniky)². Speciálně vyšívanou pokrývku hlavy nosila novomanželka do jednoho roku po svatbě. Starší ženy měly pokrývky hlavy zdobené jednodušeji, na jejich výšivku se nepoužívalo tolik zlatých a stříbrných nití jako u mladších žen. Některé výšivky měly zajistit pokračování rodu. Symbolem plodnosti byly šištice. Pečlivě byly zdobeny oděvy, které se oblékaly v souvislosti s narozením dítěte. Zlatem byly zdobeny plenky,

² Obr.: ženská pokrývka hlavy, kokošnik

v kterých nosili rodiče děti ke křtu. Výšivkou se zdobilo nejen oblečení, ale také různé výrobky z tkanin, které byly určené k použití v každodenním životě (ubrusy, ručníky, utěrky). Ručníky měly dvojí účel. Rozlišovaly se ručníky přímo určené na utírání rukou (utírka, rušnik) a jiné, které sloužily při různých obřadech (platy, platovja), ty sloužily také jako ozdoba oděvu. Sváteční svatební ručník býval dlouhý až čtyři metry, široký byl většinou jako běžné ruské plátno 36 - 38cm. Plátno bylo zdobené podle zvyklostí dané oblasti. Nejčastěji bylo bělené, s červenou výšivkou. Po vytlačení rukodělné výroby plátna byly tkaniny různobarevné. Velmi barevně byly zdobeny velké plátěné pásy (plata), které sloužily k pověšení na stěny.

Tyto vyšívané pruhy látky měly účel dekorativní, navíc sloužily také jako tepelná ochrana v domech. V čase svatby dávala jedno z pláten nevěsta ženichovi na šíji. Vyšivaly se zdobné krajkové lemy, které byly nejdříve používány v 18. a 19. století n. l. v bohatším kupeckém prostředí, teprve později se rozšířily do všech sociálních vrstev. V době epidemií byla tkána a ornamenty zdobena tzv. jednodenní plátna. Tato plátna tkala celá vesnice po dobu jednoho dne a jedné noci a měla očištnou moc. Jindy se plátna tkala, aby jejich kouzelná moc zabránila povodním, bouřím nebo chránila před krupobitím. Ornamenty byly vyšívány také šátky (širinky) obdélníkového nebo čtvercového tvaru. Měly menší rozměr a vyšivaly se po okraji nebo úhlopříčně. Šátky byly součástí pokrývky ženské hlavy. Jinými šátky obdarovávala na svatbě nevěsta hosty. Věšely se do pasu a sloužily k ozdobě. Vyšívaná plátna sloužila často jako dárky a kromě ornamentů na nich byly nápisy se jménem autora a vesnice, ve které vznikla. Bývalo na nich vyšito přání nebo moudrost. Největší rozvoj výšivek s písmem³ nastal zřejmě v souvislosti se zvýšenou gramotností obyvatel v 19. st. Zdobily se jimi stěny uvnitř obydlí. Od 19. st. n. l. převládá spíše dekorativní význam vyšívaných předmětů. Postupně ustupuje jejich tradiční význam ochranný, magický, společenský. Rozšiřuje se vyšívání tkanin, určených nejen pro praktické využití, ale také k zdobení a krášlení – dečky, záclonky, ubrusky. Výšivkami se zdobí

³ Obr.: výšivka s písmem, 19. století

dámské spodní prádlo. Postupně mizí i magický význam některých tradičních výrobků např. pokrývek hlavy, pásů a ručníků. Prakticky úplně vymizel ve

20. století. Od 19. století je stále více napodobován a přijímán městský styl života a tomu se začínají také přizpůsobovat vzory výšivek. Zobrazují život vyšší třídy, postavy jsou v dobovém oděvu. Stále je však zobrazován běžný život hospodářů na vesnicích.

Materiály, technika výšivky

Vyšívalo se převážně na tkaninu nebo kůži. Staří východní Slované měli plátno konopné. V 17. století n. l. se začaly tkaniny v oblasti Moskvy vyrábět průmyslově a byly většinou lněné. Ornamenty se zdobily i tkaniny vlněné. Na uvedené materiály se vyšívalo nitkami a vlákny rostlinného nebo živočišného původu. Ve starých dobách také slámou a vlasy. Nitě byly často se zlatým nebo stříbrným vláknem. Vyšívalo se většinou křížkovým a zadním stehem, plocha vznikla vyplněním vyšitých kontur. Různé typy stehů se navzájem doplňovaly.

Motivy ornamentů

Ornamenty dělíme podle témat. V Rusku nalezneme ornamenty s geometrickým, zvířecím, rostlinným a lidským motivem. Všechny typy se navzájem kombinují⁴ a přecházejí jeden v druhý. Zobrazována jsou také nebeské tělesa a různé fantastické postavy.

Zoomorfní motivy (zvířecí)

Nejoblíbenější a nejvyužívanější motivem zejména na severu Ruska byli ptáci⁵. Pták je vlastně jakýmsi ženským symbolem, atributem. Najdeme ho již ve starých archaických námětech. Na některých výšivkách bylo čtyřicet až šedesát ptáků, kteří byli rytmicky řazeni jeden za druhým, často v kompozici s rozetkou nebo stromem. Někdy jsou ptáci na výšivkách otočení zobáky nebo ocasy proti sobě.

⁴ Obr.: kombinace různých motivů ornamentu

⁵ Obr.: dvouhlavý pták – dva ptáci spojení trupem

Doplňují ženskou postavu. V zobáku mohou mít větvíčku kroužek nebo hvězdičku. Někdy na ornamentech zastupují koně, jsou velcí jako lidská postava, nesou jezdce nebo jezdkyňi. Mívají také na zádech strom. Mohou být spojeni trupem, tímto spojením vznikne dvouhlavý pták. Často jsou zobrazováni z profilu s roztaženými nebo složenými křídly. Ocas bývá také často roztažený. Někdy jsou stylizováni a jsou rozpoznatelná jen křídla a ocasy, někdy můžeme u ptáků přesně určit jejich druh. V ruském folkloru je velmi rozšířená labuť. Z vodních ptáků ještě najdeme na výšivkách kachnu s kachňaty, husy. Na ornamentech rozlišíme také kohouty a slepice. Zobrazují se pávi, orli, holubi a sovy a další druhy.

Zvířata byla obvyklým motivem zejména ve východních oblastech. Nejčastěji je zobrazován jelen s kvetoucím stromem, strom může být také na zádech zvířete. Kůň je často zobrazován na výšivce s námětem z denního života. Lvi⁶ bývají zobrazováni po stranách stromu, doplňují je ptáci. Někdy bývají zvířata vzájemně propojena a vznikají tak fantastičtí tvorové. Tyto náměty jsou charakteristické pro středověkou Rus v 13. a 14. století n. l.

Rostlinné motivy

Rostliny zaujímaly důležité místo zejména ve výšivce 18. století až do poloviny 20. století n. l. Rostlinné motivy však byly známy již ve Staré Rusi. Zdobilo se jimi písmo v knihách. Motiv stromu života je ve východní Evropě znám po celou dobu historie umění. Strom⁷ byl ve středu kompozice a k němu se obracela zvířata a ptáci, klaněli se mu jezdci nebo jezdkyňe. Někdy mívá lidské znaky. Stromy a rostliny viděli lidé ve svém okolí, byly součástí jejich každodenního života. Nejčastěji je v ruském lidovém umění zobrazována bříza. Na severu bylo časté vyobrazení borových větvíček spojených do svazečků po třech nebo čtyřech. Zdobily se jimi obrazy ptáků. Dalšími rostlinnými motivy byly listy kaliny, jablůňka

⁶ Obr.: výšivka s motivem lvů a lidské postavy

⁷ Obr.: motiv stromu

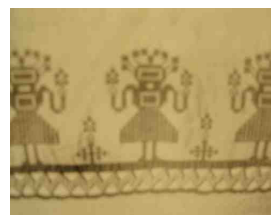
a její květ, trávy, květ růže, zvonky uklánějící se na různé strany, tulipány, jahodníky, plody a různé fantastické květy. Zlatě se vyšívalo hroznové víno. Oblíbená byla delší zprohýbaná větvička, charakteristická pro 19. století. n. l. Z barev byla nejvíce oblíbená červená barva v různých odstínech podle materiálu. Barevně se vyšívalo na červený podklad.

Geometrické motivy

Často zobrazovaným geometrickým motivem nejen v severských oblastech je čtverec, čtverec s useknutými rohy a kosočtverec. Kruh je znám už z archaických výšivek a doplňuje obrazy ptáků. Může být jediným motivem nebo je obohacen o rostlinné motivy. Známe je i z jižních oblastí. Na výšivce jsou často zobrazovány kříže v různých provedeních, tvarech a propojeních. Geometrické ornamenty mohou tvořit pásy nebo rám okolo centrální výšivky. Každá oblast měla svůj oblíbený typ. Od 17. století n. l. se ve výšivce začínají stále více uplatňovat rostlinné motivy, později motivy ze života.

Antropomorfní motivy

Lidská postava⁸ je známá již z archaických dob. Vyšívání jsou jezdci a jezdkyne nejen na koních, ale častý je motiv jezdce na ptáku. Bývají zobrazovány fantastické postavy dívek s ptačím tělem. Postavy jsou mužské i ženské, mohou se držet za ruce, využívána je geometrizace. Řazeny jsou v pásech nebo tvoří střed motivu. Nejvíce se ve výšivce uplatňují v 19. století n. l. a v počátku 20. století n. l., kdy jsou v oblibě náměty ze života. Postavy mají dobové oblečení. Častým námětem je svatba. Na oděvech zobrazovaných postav bývá také vyšit ornament.

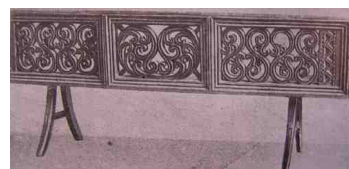

Mimo tyto hlavní typy ornamentů se na výšivkách objevují budovy, které jsou s postavami uvnitř, jsou geometricky zdobené nebo s bohatými rostlinnými ornamenty. Obvyklé je i zobrazení vesmírných těles.

2. 3. 2 Dřevořezba

V ruském řezbářství je ornament důležitým zdobným prvkem. Základním nástrojem mistrů řezbářů byl topor, techniku práce s ním dokonale

⁸ Obr.: stylizovaná lidská postava

ovládali a stačil jim prakticky na veškeré činnosti. Rozšíření možností přináší využití pily, různých nožů a dlát. Řezbáři zdobili ornamenty předměty denní potřeby, nábytek, drobné, spíše ozdobné předměty (malé skříňky, dózičky, ozdobné talíře). Ornamenty jsou překrásně vyzdobeny církevní stavby a jejich vnitřní zařízení – modlitebny, oltáře, lavice⁹. Také domy, které byly na vesnici, ale často i ve městech ze dřeva, jsou bohatě zdobeny ornamenty. Ornamentální výzdoba je na okrajích střech, balkonech, na podhledech a na zábradlí, v pásech zdobí okna. Pásky s ornamenty se nacházejí také uvnitř místností.

Vzory ornamentů

Již v dobách Staré Rusi je známa výzdoba geometrickými ornamenty. Základní geometrické tvary (kruh, trojúhelník, čtverec) jsou v ornamentálních motivech poskládány do bohatých kompozic, které bývají ohraničeny a doplněny příkými liniemi. V 20. – 30. letech 19. st. n. l. začíná převládat rostlinný reliéfní ornament. Zobrazovány jsou různé fantastické děje. Nejrozšířenější motiv na území celého Ruska je rozetka a její různé varianty, které bývají v kompozici se čtvercem a trojúhelníkem.

Typy dřevorezby

Předměty denní potřeby byly zdobeny nízkou reliéfní řezbou, která je rozšířená po celé Rusi. Nejstarší dochované památky jsou z 9. – 10. století n. l. Běžným typem je i řezba ostrým nožem. Do povrchu dřeva jsou nožem vyřezány kontury vzorů nebo úzké ozdobné pásy. Další typem je hluboká řezba. Mistři řezbáři využívali hlubokou řezbu na rozsáhlejší práce. Vyřezávali postavy lidí, koně a ptáky. Řezbami zdobili domy bohatších hospodářů. Hluboká řezba byla využívána na výzdobu sloupů, které byly uvnitř i zvenčí budov.

2. 3. 3 Malba na dřevě

V Rusku se ornamenty tradičně zdobí různé dřevěné užitkové nebo okrasné předměty.

⁹ Obr.: dřevorezbou zdobená kostelní lavice

Nejznámější oblastí, ve které se udržela tradice zdobení dřeva malbou, je chochlomská oblast¹⁰. Také v současné době navazují místní umělci na bohaté tradice předků. Stále je využíván tradiční motiv trávy (travní ornament), motivy rostlin a ptáků. Nejčastěji používané barvy na ornamentech jsou černá, zelená, žlutá, bílá a po celém Rusku oblíbená červená.

Využití ornamentu jako zdobného prvku bylo v Rusku mnohostranné. Nalezneme je v kamenictví, ručně se tiskl ornament na látky. Malovanými ornamenty byly zdobeny zdi domů. Využívány byly také v knižních dekoracích. Můžeme říci, že ornament neodmyslitelně patří k ruskému umění.

2. 4 Ornament v islámské říši

Islámská kultura a umění je neoddělitelně spojena s islámským náboženstvím, které ovládlo celou říši a dalo jí i své jméno. Vznik islámského náboženství je datován do 7. století n. l., jeho zakladatelem byl prorok Mohamed, který byl skutečnou žijící postavou (narodil se pravděpodobně v roce 570 n. l. v Mekce, zemřel v roce 632 n. l.). Věřícími je považován za proroka, ale byl také vojevůdcem, zákonodárcem, politickým vůdcem. Islámské náboženství je monoteistické. Bůh Alláh je Jediný, Všemohoucí, Všemohoucí, Milosrdný. Lidé mají podle islámské víry práva a zároveň povinnosti. Normy jejich života jsou vyjeveny v Koránu – posvátné knize islámu. Korán dává základ vědě a kultuře, zahrnuje oblast náboženskou, sociální, právní.

2. 4. 1 Islámský ornament a náboženství

Grube uvádí: Poznávání nekonečna prostřednictvím náboženství spojené s vědomím bezcennosti pomíjivé pozemské existence člověka

¹⁰ Obr.: malovaný dřevěný talíř z chochlomské oblasti s tradičním travním ornamentem

je společné všem muslimům a proniká též celým islámským uměním. (3, s. 11) Ornament je nedílnou součástí islámského umění, má nejen zdobný, ale také mystický význam. Vyjadřuje dvě základní myšlenky islámské víry. Nekonečné proplétání ornamentálních vzorů, možnost jejich dalšího pokračování, souvisí s vírou v nekonečný život. V neuzavřeném a tedy nekonečném systému ornamentální výzdoby se projevuje pohrdání pozemským životem, jehož nejdůležitějším cílem musí být směřování k nekonečnému bytí. Pozemský život je pomíjivý a bezcenný. Těmto myšlenkám zcela slouží arabeskový vzor. Grube soudí že: „arabeskový vzor je založený na neustálém opakování abstraktního úponkového či rozvilinového motivu, dosahuje dělením prvků, stvolů, listů a květů nových variant, aniž by počet základních prvků vzrůstal.“ (3, s. 11)

S myšlenkou pomíjivosti a bezcennosti pozemského života souvisí důležitá zásada islámského umění – popření hmoty. Snaha o popření hmoty je patrná zejména v islámské architektuře, ale můžeme ji nalézt i ve výzdobě předmětů denní potřeby apod. Stěny staveb jsou zvenčí i zevnitř zdobeny rostlinnými nebo geometrickými ornamenty, které odpoutávají pozornost od hmoty stavby, zdivo působí odlehčeně, odhmotněně. Dále Grube také uvádí: Ornamentální výzdoba povrchů nejrůznějšího druhu a z nejrůznějších materiálů nekonečně opakovanými schémata slouží témuž účelu – zakrýt a oslabit hmotnou strukturu, ať je tomu v monumentální architektuře nebo na malé kovové skříňce. Vzniká tak svět, který se vzdaluje skutečným předmětům, nadřazuje se nad reálné formy, což umožňuje překonat individuální a neopakovatelný rys uměleckého díla a zahrnout je do většího a jedině skutečného světa nekonečného a nepřetržitého bytí. (3, s. 11)

Často bývá uváděno, že v islámském umění nesmí být zobrazovány postavy lidí a zvířat¹¹. Dále Grube uvádí že „snad z žádného období islámské

¹¹ Obr.: kachel se zvířecí a lidskou postavou

kultury nenajdeme doklady o potlačování figurativního umění a malířství vůbec, s výjimkou přísně kultovní oblasti, kde vznikala obava z idolatrie.

V mešitách a mauzoleích nenajdeme proto figurální výjevy“(3, s. 12) To, že jsou skutečně v islámském umění zobrazovány figurální náměty¹², potvrzují dochované obrazy, fresky, mozaiky i keramika.

2. 4. 2 Základy islámského umění

Podle Grubeho: Komplexní povaha islámského umění vyrůstá ze základů předislámských tradic jednotlivých porobených zemí a z dokonale splynutých prvků arabských, tureckých a perských, jež se prosadily ve všech oblastech muslimské říše. (3, s. 8)

Arabský prvek

Arabský prvek zůstává ve všech obdobích pravděpodobně nejvlivnější. Přinesl typickou formu písma, které se stává nejdůležitějším specifickým rysem islámského umění vůbec. Umožňuje donekonečna obměňovat dekor a vytvářet ucelený systém abstraktní lineární výzdoby. Rozlišujeme dva typy arabského ozdobného písma. Hranaté písmo kúfické, které je nejvíce používáno v prvních pěti stoletích islámu a slouží k výzdobě architektury, textilu i keramiky. Kúfické písmo v 11. století n. l. vystřídalo kurzívní písmo naschi. V arabské hudbě, v architektuře a také v ornamentální výzdobě je uplatňována znalost geometrie a matematiky, smysl pro rytmus. Arabský prvek poskytl základnu islámskému umění.

Turecký prvek

Od 10. do 19. století n. l. ovládaly turecké dynastie větší část islámského světa a v této době vzniklo také značné množství islámských památek. Turci přinesli osobitou abstraktní ornamentiku, figurativní a nefigurativní výzdobu. Turecký vliv je důležitý v architektuře. Jejich významným přínosem je kupolovitá mešita. Záměru odhmotnění slouží dlaždicová výzdoba, která odděluje povrch stěny od její nosné funkce. Ve výzdobě staveb převládají polychromní keramické desky s rostlinnými

¹² Obr.: figurálními motivy zdobený džbán

motivy, objevují se také modrobílé dlaždice s abstraktními rozetami a kopinatými listy. Rostlinné vzory jsou využívány i na textilu. Keramická výzdoba je stále naturalističtější. Barevná škála je výrazná, převládají odstíny modré a zelené. Arabeska zůstává nadále tradičním motivem. Turci mají přední postavení ve výrobě koberců.

Perský prvek

Perský prvek přináší do islámského umění lyrický a poetický přístup. V malířství převažují fantasijní a ireální formy, které pronikají i do architektury. Pro perské malířství jsou charakteristické překrásné miniatury, které zobrazují výjevy z epiky, běžného života, portréty, milostné i lovecké scény a další různorodá témata. Vyznačují se dokonalou harmonií.

2. 4. 3 Vývoj ornamentu v islámském světě

V rozsahu práce není možné zmapovat celé období islámské říše, které spadá do doby od 7. do 19. století n. l. V těchto staletích se na rozsáhlém území říše vystřídal mnoho panovnických dynastií. Alespoň stručně se zmíníme o dynastiích, za jejichž vlády došlo k výrazným změnám v oblasti umění a v souvislosti s tím také samozřejmě k vývoji a změnám ornamentu.

Omájovci

První z významných dynastií, které se dostaly k moci a za jejichž vlády dochází k výraznému rozvoji umění je dynastie Omájovců. Omájovci, jejichž dynastie vládla v období let 661 až 750 n. l., přenesli hlavní město z Medíny do Damašku v Sýrii. Tím došlo k přímějšimu kontaktu s antickou kulturou. Omájovské umění spojilo pozdně římské, helenistické i asijské prvky, z tohoto spojení vznikla zcela nová forma. Významným přínosem umění v období dynastie Omájovců v architektuře jsou mešity s otevřeným nádvořím. Tři strany nádvoří tvoří arkády, čtvrtá je otevřena směrem k Mekce. Ve výzdobě zdí se objevuje nový prvek – štuk. Zpočátku se v ornamentální štukové výzdobě používaly bujné květinové motivy, které

byly postupně nahrazovány abstraktními prvky rostlinného původu. V malbě jsou uplatňovány především motivy figurální. Z užitého umění se mnoho nedochovalo.

Abbásovcí

Po roce 750 n. l. roste vliv této dynastie. Postupně začínají splývat tradice Západu a Střední Asie a tím dochází také k proměně kultury, posiluje se východní složka, stále více se uplatňuje i turecký vliv. V počátku vlády této dynastie se sídelním městem stává Bagdád, později Samarra. Přestěhováním do Samarry je turecký vliv posílen, promísením tureckých a místních tradic vzniká abbásovský sloh. Pro výzdobu staveb jsou typické štukové panely. Ornamenty, které je zdobí, jsou vytvořené řezáním. Technika řezání využívá působivého střídání světla a stínů.

V oblasti Samarry rozlišujeme tři styly ornamentálního zdobení. V prvním stylu tvoří vzor nekonečné variace akantových rozvilin, révové listy a další různé formy rostlinného ornamentu, ve kterých se využitím přirozené výstavby rostlinného těla uplatňuje naturalistický antický vliv. V druhém stylu se postupně stávají vzory abstraktnějšími. Plocha desky je zcela zaplněna motivy. Rostlinné tělo je rozkládáno na jednotlivé prvky, které se dále rozvíjejí. V posledním stylu, který je již ryze místní, se objevuje zcela abstraktní rostlinný ornament. Rostlinu v něm poznáme jen podle křivek jednotlivých článků. Vzory se do sádky neryjí, ale tlačí pomocí dřevěných matric, což umožňuje nekonečné opakování. Tento styl velmi ovlivnil ornamentální výzdobu v celé islámské říši. Ornament je využíván i v nástěnné malbě, ve které však převládají figurální náměty.

V Bagdádu byly významné dílny na výrobu keramiky, ve kterých došlo k objevu nové techniky výzdoby – listru. Objev listru je další způsob, jak potlačit hmotu a možnost k spiritualizaci okolního světa. Listr je barvivo s vysokým obsahem kovů a s vysokým leskem, který je důležitý zejména pro myšlenku odhmotnění. Světlo se odráží, povrch je lesklý, spodní hmota je nepodstatná. Technika listru umožňuje využít jen menší barevnou škálu. Vzory ornamentů na keramice byly většinou abstraktně lineární.

Samánovská říše

Hlavním městem samánovské říše, která se rozkládala ve Střední Asii a ve východním Iránu, byl Afrasiab, dnešní Samarkand. Významnou stavbou z této doby je samánovské mausoleum v Buchaře z 10. století n. l. Stavba má zvláštní charakter, který jí dodává specifická výzdoba, jež vznikla kladením cihel různými směry. Dalším důležitým centrem je v této době Nišápur. Byly zde objeveny vzory ve štuku, které vynikají složitým rostlinným ornamentem. V ornamentální výzdobě byly využívány geometrické prvky. Významným příspěvkem islámské kultury se stala výroba polychromní umělecké keramiky. Koncem 11. století n. l. začíná vliv této říše upadat.

Omájovci ve Španělsku

Arabové dobyli Španělsko již na počátku 8. století n. l., ale oblast neměla významný vliv na rozvoj islámského umění. Teprve v 10. století s příchodem rodu Omájovců dochází ke změnám. Po tři sta let jejich vlády je Španělsko centrem islámské kultury a umění. K nejpozoruhodnějším stavbám islámské architektury na území Španělska patří Velká mešita v Górdobě. Štuková výzdoba zdí stavby připomíná krajku. Vyniká bohatými stavebními a zdobnými detaily, které doplňují poklidné působení celku. Vyrovnat se jí může snad jen Alhambra v Granadě. V oblasti ornamentální tvorby je rozhodující úsilí o abstrakci, rostlinné motivy jsou stylizovány až k nesrozumitelnosti. Typickým rysem islámského umění je jednotná výzdoba. Stejně prvky se uplatňují v architektuře i ve výzdobě běžně používaných předmětů apod., ve Španělsku se tento rys rozvinul snad nejvíce. Grube uvádí: Vzniká tak jednotný sloh zahrnující jak monumentální architekturu, mramorovou i štukovou plastiku, tak řezbu ve slonovině na destičkách a skříňkách, což je rys v islámském umění obecný, avšak v omájovském Španělsku dosahuje výrazová jednota zvlášť vysokého stupně. (3, s. 67)

Fátimovci

Protože islámská říše ovládala také část afrického kontinentu, je nutné se zmínit o vládě Fátimovců (900 – 972 n. l.) na území dnešního Egypta. V této době získává Egypt vedoucí postavení v kulturním životě západoislámských zemí. Rozvíjí se především ikonografická figurální malba. V oblasti ornamentální výzdoby je navazováno na abbásovske tradice.

Dekorativní ornamentální vzor je rozvíjen do plochy kladením lineárních vzorů nad sebou nebo vytvářením plošných geometrických útvarů. Arabesková výzdoba navazuje na tradici samarrskou. Z jiných oblastí umění jmenujme například zvířecí plastiky z litého bronzu, nádoby z horského křišťálu, zlaté šperky, dřevěné řezby.

Seldžučí turci

Přínosem pro rozvoj výzdoby architektury bylo období seldžuckých Turků v Anatólíi (12. – 13. století n. l.). V této době se začaly používat na vytvoření mozaiky polévané různobarevné dlaždice, z nichž řezbář vyřezával potřebný tvar (lístky, písmena, rozviliny, neurčité tvary na pozadí). Využívány byly také polévané cihly, polévané fajánsové dlaždice. Složité abstraktní ornamenty se uplatňovaly v dřevořezbě, dekorem tvoří kaligrafické motivy, proplétané pásy a silně stylizované rostlinné prvky.

Španělští Nasrovcí

Dynastie Nasrovců vládla ve Španělsku v 13. až 14. století n. l. Jsou to poslední muslimští vládcové, po nich vládnou Ferdinand a Isabela Kastilská. V době jejich vlády byla ve španělské Granadě postavena Alhambra¹³, vrcholné dílo islámského stavitelství. Palác připomíná oázu plnou vodních nádrží a vodotrysků. Kontrast tvoří nezdobené vnější stěny a bohatá vnitřní ornamentální výzdoba. Stavba vytváří iluzi vznášejícího se paláce, dokonale je zde uskutečněna základní myšlenka islámského umění – popření hmoty.

Indie

Část území Indie byla dobyta Araby již v 8. století n. l., ale islámské umění začíná v Indii vzkvétat až za vlády sultána Mahmúda (998-1030). Islámská architektura na území Indie ve svých počátcích využívá původních hinduistických forem, stavebních technik a

¹³ Obr.: Granada, palác Alhambra,

materiálů. Hinduistické stavby jsou buď přeměňovány, nebo rozebírány. V počátečním období muslimské nadvlády bylo cíleně zničeno mnoho památek. Nové stavby zdobí tesané nápisy a rostliny v pásech, později je využívána barevná inkrustace a mramory. Nejznámější východoindická stavba je Tádž Mahal¹⁴, zbudovaný roku 1629. Palác je obložen bílým mramorem, vykládán barevnými kameny, které tvoří abstraktní obrazce i rostlinné vzory. Patří k nejkrásnějším stavbám v muslimském světě.

Na území Indie jsou používány tradiční islámské ornamenty – lineárně abstraktní v pásech i rozvilinový. Výzdoba čerpá z citlivého vztahu místních obyvatel k přírodě. Často je používána inkrustace. Obvyklé je vykládání abstraktních i rostlinných motivů do bílého podkladu.

V malbě jsou rozšířeny miniatury, které čerpají z perské tradice. Náměty obrazů tvoří realistické scény z panovnických dvorů, lovů, pohledy na život sultána. Oblíbené a na vysoké úrovni jsou portréty. Realistické pojetí se uplatňuje také v rostlinných motivech v textilní tvorbě. Neobyčejně jemně jsou zpracované hedvábné koberce. Umělecky jsou opracovávány kovy a drahokamy. Postupně se objevuje snaha o vytvoření syntézy islámského umění s původním uměním indickým. Nejvýraznějším slohem na území Indie byl mughalský sloh, který nečerpá jen z perského umění, ale také z domácí hinduistické předmongolské tradice. Grube uvádí: Nejcharakterističtější znakem indického islámského umění je pravděpodobně splynutí hinduistické a islámské tradice. V jiných islámských zemích tomu tak nebylo – starší domácí tradice se tam totiž zcela přetváří a asimiluje. (3, s. 183)

Osmanští Turci

V 14. století n. l. vládla na území Malé Asie (Anatolie) dynastie Osmanovců. Hlavním městem jejich říše byla Bursa, od roku 1453 Istanbul. V letech 1517 – 1805 ovládali osmanští Turci také Egypt. Nejproslulejším uměleckým útvarem z této doby jsou

¹⁴ Obr.: Tádž Mahal

koberce¹⁵. Turci byli také vynikající stavitelé. V architektuře vzniká nový typ kupolovité mešity, v její výzdobě je používána polychromní keramika, jež využívá rostlinných vzorů. Osmanské malířství se zabývá reálným světem a skutečným životem, odráží tvrdou absolutní vládu osmanských sultánů.

2. 4. 4 Vázané koberce

Zabýváme-li se ornamenty v islámském umění, musíme se samozřejmě také věnovat kobercům. Nejstarší vázané koberce pocházejí ze seldžukovské Anatolie. Vyvinuly se z napodobenin kožešinových podlahových pokrývek v nomádských pasteveckých obydlích a přišly do Západní Asie ze Střední Asie spolu s tureckými nomádskými kmeny v 8. a 9. století n. l. Jak uvádí Grube: V použití, v tvaru i ve výzdobě vyjadřuje vázaný koberec nejlépe základní rysy muslimské kultury. Připomíná nomádský původ většiny vládnoucích národů muslimského světa, po celá staletí zůstává hlavní součástí interiérové výzdoby: užívá se k pokrytí podlahy, zdobí stěny stanu, tvoří nebesa nad panovnickým trůnem – odtud se stává symbolem panovnické moci. Na kobercích se nejdokonaleji rozvinula ornamentální výzdoba v nekonečném zapojení, nejtypičtější islámské výtvarná forma vůbec. (3, s. 151) Nekonečnou ornamentální výzdobu koberce tvoří nejčastěji abstraktní vzor, ale také vzor rostlinný a figurální. Na okraji je náhle ornament přerušen bordurou, která symbolicky vyjadřuje dočasnost a omezenost všech věcí na tomto světě. Vzory na kobercích mají symbolický charakter, symbolika přetrvává až do dnešní doby. Původní, nomádské koberce byly vždy menší. Bylo to dáno mimo jiné nutností využití menšího vázacího rámu – kočovný způsob života vyžadoval snadné přemístění i této pracovní pomůcky. Nejstarší koberce nebyly uměleckými objekty, za které je nyní považujeme, měly čistě funkční význam. Ani jejich barevnost a vzory nebyly náhodné – syté barvy a kontrast dokázaly alespoň opticky zateplit studená obydlí vysoko v horách.

¹⁵ Obr.: koberec, Turecko, východní Anatolie, 1923

Od 15. století našeho letopočtu můžeme spatřit orientální koberce na obrazech evropských malířů. Jsou známy z obrazů Hanse Holbeina (tzv.

Holbeinův koberec)¹⁶. S rozvojem obchodování se dostávají do domů benátských kupců a obchodníků a vrůstá jejich obliba.

Turecké koberce

Nejranější turecké koberce pocházejí z 12. až 13. století n. l. když se v 15. století začíná objevovat ve výrobě koberců perský vliv, zůstává zachována osobitost tureckých vzorů. Turecké koberce jsou vázány specifickým typem tureckých uzlíků. Do roku 1870 jsou vyráběny z vlny a kozích chlupů, po tomto roce se vyrábějí z bavlny. Na kobercích se z náboženských důvodů neobjevují postavy zvířat ani lidí. Existuje asi třicet variant tureckých koberců. Základních typů je osmnáct a ostatní z nich vycházejí.

Perské koberce

V Persii je třicet základních typů koberců. Koberce jsou nazývány podle měst a vesnic, ve kterých byly vázány a každý koberec má své typické znaky. Vzory mohou být geometrické (kříž, trojúhelník, šachovnice, kosočtverec). Tvoří je také rostlinné motivy (lilie, kosatec, granátové jablko, růže, palma, strom života) a motivy zvířecí motivy (fénix, holubice, lev, kohout, pes, velbloud, ryby). Okraj koberců je většinou zakončen bordurou. Lidská postava se vyskytuje jen zřídka. Materiálem pro perské koberce je vlna, bavlna, konopí, len a juta. Označení perský koberec se stalo synonymem pro všechny vázané orientální koberce.

Výroba vázaných koberců má dlouhou tradici také v Indii a v Pákistánu. V těchto zemích vycházely používané vzory z vzorů perských. Koberce jsou vázány také na Kavkaze. Turkmenský textil patří k nejstarším zachovaným projevům východní nomádské kultury.

¹⁶ Obr.: Holbeinův koberec

Spojení víry a umění nalézáme ve všech kulturách, v islámském umění je však nejvíce patrné. Důležité je uvědomit si sílu této víry, která po tak dlouhou dobu a na tak rozsáhlém území ovlivňovala a ovlivňuje život celé společnosti.

2. 5 Americký kontinent

První Evropan, který vstoupil na americkou půdu, zde našel domorodé obyvatele se snědou pletí, kteří byli později nazváni Indiány. Kolonizátory však nezajímali domorodí obyvatelé a jejich kultura, ale zisk, který by jim mohl z nových území plynout. Teprve později, když už bylo vůči původním obyvatelům spácháno mnoho křivd a nenapravitelného zla, se začal okolní svět o jejich historii a kulturu zajímat.

Odkud pochází pradávni obyvatelé Ameriky, bylo dlouho předmětem vědeckého bádání. Uváděno bylo spojení s Asií, protože některé typy keramiky připomínají keramiku starého Japonska nebo Číny. V ornamentální tvorbě lze nalézt spojitost s ornamenty indickými. Zobrazované postavy mívají negroidní rysy, podobné rysům obyvatel Afriky, v architektuře lze nalézt společné prvky s architekturou egyptskou. Šolc uvádí: Dnes víme, že člověk přišel na americkou půdu v absolutní většině z Asie, přes Beringovu úžinu a řetěz Aleutských ostrovů v době před 35-40 000 lety. Hlavní zásluhu o vybudování a prokázání této teorie má světoznámý antropolog českého původu Aleš Hrdlička. (16, s. 14). Burland píše: Když koncem 15. století přišli přes vodní plochy Atlantiku první evropští kolonizátoři, žilo na americké pevnině na dvacet pět milionů Indiánů a Eskymáků. Z toho asi jeden a půl milionu sídlil na půdě Severní Ameriky, zatímco střední a Jižní Amerika byly osídleny daleko hustěji. (19, s. 6)

Po nejstarších obyvatelích severoamerické pevniny nezůstalo mnoho památek, protože většinu výrobků zhotovovali ze dřeva, kůže, kostí a všeho, co měli po ruce. Tyto materiály bohužel poměrně rychle podléhají zkáze. Byly

nalezeny zbytky hliněných výrobků, zhotovených bez znalosti hrnčířského kruhu. Kovové předměty jsou ze surového materiálu, protože zpracování kovu nebylo také známé. Zbraně, oděv, tkané a proutěné výrobky a indiánská obydlí zdobí ornamenty. Přechodný stupeň mezi severoamerickými indiánskými kmeny, jejichž společnosti se teprve rozvíjely a mezi rozvinutými jihoamerickými indiánskými kulturami tvořila společnost obyvatel puebel. V Jižní a Střední Americe jsou dochovány památky vyspělých indiánských kultur s rozvinutou společností a s uměním na vysoké úrovni.

2. 5. 1 Jižní a Střední Amerika

Na území Jižní a Střední Ameriky sídlila v průběhu historie řada vyspělých kultur. Tyto kultury zanikly nebo odešly a na jejich místo přišly kultury nové, mnohdy i na nižší úrovni. Proč k takovým změnám docházelo, není známé. Důvodem může být vyčerpání přírodních zdrojů území, zhoršení životních podmínek, války, odchod mohl způsobit smrt panovníka.

Původní obyvatelé uctívali řadu velkých bohů, drobných božstev a symbolů. S bohy je spojována příroda a země. V Mexiku byly zbožňovány kameny, věřilo se, že lidské pokolení pochází z útrob země. V mýtech často bohové vody, země, slunce a další přicházeli na zem v podobě zvířat. Zvířata bývají považována za posly z jiného světa, jsou jim přisuzovány nadpřirozené vlastnosti. Na území Peru byl rozšířený kult jaguára, častým motivem na aztéckých reliéfech je pták slunce nebo opeřený had.

K dochovaným uměleckým památkám patří keramika, kamenné reliéfy, stély, tkaniny, výrobky z kovů, architektura. Společným rysem uvedených památek je zdobení ornamenty. Ornamenty pocházející z oblasti Mexika zaplňují každé volné místo. Působí někdy až přebujele. Ornamenty v Peru jsou většinou více strohé, geometrické.

Oblast Peru

Peru bývá označováno také jako Střední Andy, jeho území je místopisně rozdrobené a složité, rozdělené do tří pásem. První pásmo tvoří pralesy porostlé nížinami, které se rozkládají na východ od And. V tomto

pásmu nedošlo k výraznému rozvoji. Druhé pásmo tvoří skalnatá a písčitá přímořská rovina, kterou protíná řada zavodňovacích údolí. Toto území se stalo kolébkou řady kultur. Třetí pásmo tvoří pohoří And s náhorními plošinami, průsmyky a údolími, s vrcholy pokrytými sněhem.

O ornamentech na území Peru lze říci, že jsou většinou plošné, geometrické (čtverce, obdélníky kruhy), mají zubovitý tvar, časté jsou mřížky, spirály, schůdky, různé typy meandrů. Architektura, která je ornamenty zdobena, působí prostěji než v jiných srovnatelných světových kulturách, její styl je jednodušší, vážnější. V Peru se stavělo se z hlíny a z kamenů. Vlivem podnebí, zvláště na pobřeží, nebyly hliněné stavby do naší doby většinou dochovány. Velmi málo byly v architektuře používány pilíře a sloupy. Nejobvyklejším ornamentálním prvkem je meandr. Významné, i když často méně zachované jsou nálezy tkanin s figurální i ornamentální výzdobou. Dochovala se ornamentálními vzory bohatě zdobená keramika. První kulturu, která vytvořila na svém území pozoruhodný styl, lze datovat do doby starší než 2500 let př. n. l. Obyvatelé této dávné kultury žili u moře, které je živilo, mimo jiné plodiny pěstovali bavlnu, kterou využívali na tkaní. Dochovány byly zbytky ručně tkaných bavlněných tkanin s pestrými oboustrannými vzory. Nejznámějším nalezištěm je lokalita Huaca Prieta, zde byly nalezeny také dvě nádoby z tykví, které byly ozdobené ornamentální řezbou. Keramika se na tomto území objevuje přibližně v 10. stol. př. n. l.

Chavínská kultura

Chavínská kultura se v přímořské oblasti začíná více prosazovat v 9. st. př. n. l. Bushnell uvádí: V životě přímořských obyvatel bylo málo změn, dokud k nim asi kolem roku 800 př. n. l., nepronikl z Mezoameriky nový vliv a možná i nový lid, přinášející uctívání jaguára a výnosnější druh kukuřice. S touto změnou je spjat vznik chavínského uměleckého stylu. (4, s. 138) Rozšířená je červená keramika, do které jsou vzory ryté širokou linií. Nejvýznamnějšími architektonickými stavbami jsou masivní pyramidy s terasami a plošinami. V dochovaných reliéfech bývají zobrazováni jaguáři, kteří jsou symbolem jaguářího kultu, zachovány zůstaly i lidské postavy s ptačími hlavami, zobrazovány jsou lidské tváře. Dalšími

náměty byli netopýři, ptáci, aligátoři, kočkovité šelmy. Figury bývají zdobeny očima

a tesáky. Dalším znakem tohoto stylu je souměrnost a opakování. Obrazy figur jsou za sebou stavěny do ornamentálních řad. Anatomické rysy jsou redukovány na přímky a jednoduché křivky. Schéma postavy tvoří přímé pásy. Při zhotovování zlatých předmětů¹⁷ je zlato tepáno a svářeno, tyto způsoby zpracování se poprvé objevují právě v chavínské kultuře. Dochovala se také vytepaná zlatá plaketa s ornamentální pletencovou obrubou z pozdního chavínského stylu. Po chavínské kultuře se v oblasti rozvíjely rozmanité místní tradice.

Pucáro

Pucáro, které se nacházelo na severozápad od jezera Titicaca, bylo důležitým centrem umění. Ornamenty nalezneme na stojatých deskách, které jsou tesány v nízkém reliéfu a zdobeny geometrickými obrazci, tvořícími šachovnice. Časté jsou stupínkové ornamenty, křížky, ostré klikatky, kosočtverce, krokvice, křivkové ornamenty s tokem přerušným klikatkami. Dalšími zdobnými prvky jsou sladkovodní ryby a ještěrky.

Tihuanaco

Tihuanako se nalézá na bolivijské straně jezera Titicaca. Ovlivňovalo svým uměleckým stylem rozsáhlé území. Nejstarší kamenné stavby pocházejí z posledního století př. n. l. Nalezená keramika je zdobena černou, bílou, hnědou, oranžovou a červenou barvou na hnědém podkladu. Dekor tvoří krajně stylizované podoby zvířat a geometrické tvary. Dalším typem dekoru jsou kočkovité šelmy, jejichž hlavy mají oči vertikálně dělené na černou a bílou polovinu, toto zobrazení očí se stává postupně charakteristickým rysem pro celou oblast pod vlivem Tihuanaca. Keramické misky mají zvlněný okraj, lahvice úzká hrdla, objevuje se kero – nový typ poháru, často uprostřed obtočený vystouplým pásem s bohatou ornamentální výzdobou. Bushnell uvádí, že „nejběžnějšími motivy jsou kočkovité šelmy a kondoři v profilu, s rozdělenými očima, a geometrické útvary, jako stupínky, trojúhelníky, hranatý meandr spojený se stupínkovým ornamentem,

¹⁷ Obr.: zlatá plaketa s pletencovou obrubou, Chavín

nazývaný stupínkový meandr.“ (4, s. 180) Postupně se keramika dostává do úpadku, místo těl se objevují jen oči nebo hlavy, zvětšuje se množství geometrických tvarů. Tihuanako je známé také stavitelstvím a sochařstvím. Kameny jsou ve zdivu spojovány pomocí přesně vysekaných zářezů, bývají také spojovány měděnými skobami. Sochy z oblasti Tihuanaka připomínají spíše pilíře zdobené reliéfy, než trojrozměrné plastiky. Známé jsou nálezy kamenných desek s reliéfní výzdobou. Na vysoké úrovni byla výroba gobelínových tkanin. Na košilích typu poncho jsou častými vzory abstraktní geometrické tvary a dělené oči, umístěné v širších pruzích. Z vlněné drhané látky byly vyráběny čtvercové čepice, nejčastěji také zdobené dělenými očima. V keramické výzdobě dochází postupně k rozkladu a stylizaci tvarů, degeneraci tváří a postav až do nerozpoznatelné podoby. Vliv Tihuanaca na většině území končí v roce 1100 n. l. Na severu skončil jeho vliv až koncem 13. století n. l.

Mochická kultura

Mochická kultura¹⁸ se rozvíjela na severním pobřeží. Bushnell píše: Vyznačuje se známou pohřební keramikou, jejímž nejobvyklejším tvarem je třmenová hubice, ale jsou tu ještě mnohé jiné tvary včetně zvoncových misek s prstencovým dnem, baněk s nálevkovitě se rozvírajícím podhrdlím, dvojpišťalkových džbánů, a polokulových misek. (4, s. 160) Na keramice jsou dochovány informace o životě lidu, zobrazení zvířat, rostlin, bojovníků a vládců. Zdobí ji geometrické ornamenty, schůdkové ornamenty a stupínky. Zajímavé jsou portrétní vázy. Stingl také uvádí: Můžeme právem říci, že na těchto nádobách je vyobrazena celá mnohotvárná kultura Mochiků. Nalézáme na nich rybáře i rolníky, válečníky i tanečníky, z kreseb na nádobách jsme poznali oděv Mochiků, jejich hudební nástroje, jejich domácí zvířata - lamu, psa, jejich zbraně, způsob předení látek atd. Z keramiky Mochiků jsme se dozvěděli, že pěstovali různé kulturní rostliny zejména kukuřici, maniok, dýni, bavlník, pepř a fazole a kromě nich i brambory. (13, s. 96) Architektura je zdobena obdobnými náměty jako

¹⁸ Obr.:keramická miska zdobená motivem ryby a ornamentálními čtyřúhelníky

keramika, malby jsou však barevnější. Zpracovávalo se také zlato a stříbro, měď a jejich slitiny, dochované nálezy jsou nejlepšími příklady prací z kovu. Po mochické kultuře přichází kultura království Chimú.

Království Chimú

Hlavní město tohoto království je město Chan Chan¹⁹. Ornamenty jsou zde zdobeny budovy patřící šlechtě. Ornamentální výzdoba je v pásech a hlavními prvky jsou stupínkové meandry, voluty a mřížky. Ptáci bývají zobrazováni realisticky i stylizovaně. Námětem jsou i ryby a další zvířata. V tomto období vznikají půvabné tkaniny. Bushnell uvádí, že „ptáci, jmenovitě pelikáni, ryby, zvířata byli stylizováni téměř jednotným a velmi vhodným způsobem a řazení ve vodorovných nebo úhlopříčných řadách, anebo byli umísťováni do čtverců či kosočtverců, kde se barevně odráželi od dvou základních střídavých barev. Tento ornament se obzvláště hodí na dvojsovnou látku. Stupínkových ornamentů se běžně používalo na bordurách.“(4, s. 202) Nalezeny byly tepané poháry, náušnice, čelenky a další jiné předměty ze zlata, stříbra, mědi a jejich slitin.

Údolí Nasca

Ještě před plným rozvojem uměleckého stylu v údolí Nasca je na tomto území rozšířen paracaský styl. Keramika je zdobena rytím, obličejí kočkovitých šelem, kruhy, pletenci, stupínky a geometrickými tvary. Černé nádoby zdobí ornamenty z jemných čar. Dalším významnou uměleckou oblastí bylo tkaní látek (z vlny lamy alpaky společně s bavlnou). V období paracaského stylu se začala tkanina také vyšívat. Nejčastěji se používaly červené, modré, černé, žluté, zelené a hnědé barvy. Hlavní vzory výšivek tvoří okřídlené maskované lidské postavy, nestvůry vzniklé kombinováním lidských a zvířecích postav. Výhodou vyšívání je, že umožňuje přímé i křivé čáry. V dalších stádiích se ve výšivce (obdobně jako na keramice) objevuje tendence ke květnatosti, tvoření rozvilin a výplňkových ornamentů.

¹⁹ Obr.: pásy s ornamenty zdobený reliéf, kultura Chimú, město Chan Chan

Kultura v oblasti údolí Nasca byla zpočátku pod vlivem Tihuanaca, postupně se zde však rozvinul vlastní umělecký styl. Na celém území byl velmi rozšířený kult mrtvých. Přemrštěnému zájmu o mrtvé odpovídají i zobrazované náměty na nádobách – hrůzné jevy, fantastičtí démoni, zutínané lidské hlavy. Keramiku z údolí Nasca můžeme rozdělit na dva typy. První typ tvoří keramika s náměty stylizovaných ptáků, ryb nebo rostlin. Náměty druhého, pozdějšího typu jsou náboženské a mytologické. Obrazce se postupně rozvíjejí více po celém pozadí. V údolí jsou na rozsáhlém území z ptačího pohledu patrné liniové obrazce obrovských rozměrů. Jsou zde vidět čáry, obdélníky, klikatky, spirály, trojúhelníky. Spatřit lze také zvířecí figury. Rozměrné obrazce vznikly odstraněním povrchových vrstev tmavohnědé zeminy až na písčité základ. Datovány jsou do roku 500 n. l., jejich účel mohl být obřadní, mohly sloužit také astronomickým účelům.

Inkové

Inkové se usadili v Cuzku již kolem roku 1200 n. l., ale jejich umění se rozvíjí až od poloviny 15. století, kdy začínají budovat svou říši. Říše Inků zahrnuje území od Ecuadoru po Chile a severozápadní Argentinu.

Hlavní město Cuzco bylo náboženským srdcem říše. Nacházelo se v něm centrum slunečního kultu Inků a centrum vlády. Svrchovaným představitelem říše byl samovládný Inka, jenž byl považován za Syna Slunce. Cuzco lze označit také za centrum jazykové, protože za společnou řeč říše Inků byla přijata kečuánština, kterou se v městě a okolí hovořilo a bylo také centrem vojenským. Půdorys Cuzca měl podle Inků tvar hlavy pumy. Celé město je pravoúhle situováno, zdivo teras a velkých prostor je tvořeno dokonale sesazenými mnohoúhelníkovými balvany, které váží až stovky tun. Dominantou Cuzka jsou do kamene vytesaná sedadla - Trůn Inků. Nejcharakterističtějším prvkem incké architektura jsou lichoběžníkové vstupy a výklenky. V období Inků bylo vybudováno (kolem roku 1450 n. l.) Machu Picchu²⁰ s pozoruhodnou polokruhovou věží. Velkolepě působí dokonale sesazené

²⁰ Obr.: Machu Picchu

kameny, kterými jsou obložena terasovitá pole. V podzemí města jsou rozsáhlá mauzolea. Machu Picchu se nachází v nedostupném území a bylo budováno ještě po příchodu Španělů.

Kámen byl základním stavebním prvkem, ale zhotovovaly se z něho také malé sošky alpak – peruánských ovcí, s otvorem na obětiny na zádech a množství dalších drobných předmětů. Větší skulptury se nedochovaly, pravděpodobně neexistovaly. Kámen se používal ke stavbě v horách, na pobřeží se stavělo z vepřovic. Stigl o architektuře Inků píše: Na rozdíl třeba od staveb Mayů, kteří po sobě ve Střední Americe zanechali desítky pyramid a paláců bohatě zdobených nádhernými fasádami, vlysy a někde dokonce překrásnými malbami, působí díla inckých architektů sice monumentálněji, však jakoby šedivěji. (17, s 310)

Keramika²¹ byla dobře zpracovaná, leštěná, tvrdá. Bushnell píše o incké keramice, že „výzdoba je ve většině případů geometrická, například kosočtverce, šachovnice, příčné šrafování a řady trojúhelníků, zpravidla seskupených v pásy. Někdy se objevují stylizované rostlinné motivy dosti podobné rybí páteři, některé bývají posety obrazy drobných ptáků nebo hmyzu.“ (4, s. 215) Obvyklými barvami jsou červená, černá, bílá a žlutá, v oblasti Titicaca oranžová. Nejtypičtějším keramickým výrobkem je džbán aryballus s dvěma páskovými uchy.

Tkaniny byly vyráběny mimo jiné gobelínovou technikou, byly velice jemné, nejjemnější byly určeny pro Inků. Košile ve střihu poncho měly u krku klín ve tvaru V, který byl zpracováván jinak než ostatní části. Vzory byly kostkované nebo podobné opakujícím se řadám peří, klín mohl být hladký nebo zdobený drobnými ornamenty. Po španělském záboru se tyto košile vyráběly dále. Někdy bývaly zdobené evropskými listovými ornamenty. Známé jsou také incké figurky ze stříbra a zdobené nože. Další typicky incké výrobky se nedochovaly, mohly být však zničeny při španělském záboru. Incká říše zanikla po obsazení území španělskými kolonizátory.

²¹ Obr.: incká, geometrickými ornamenty zdobená keramika

Oblast Mexika

Umělecký vývoj v Mexiku začal po založení stálých osad. Zatím nejstarší stálá osada byla osídlena v letech 1500-1000 př. n. l. Z tohoto počátečního období jsou dochovány drobné figurky, bílé a červenobílé misky. Drobné figurky žen bez šatů se složitými účesy, které byly zřejmě symboly plodnosti, jsou známy dalších oblastí Mexika. V Mexiku rozlišujeme dvě hlavní územní oblasti – *oblast mexického údolí a pobřeží mexického zálivu*.

Mexické údolí

Olmékové

Je nesporné, že olmécká kultura existovala již v 11. století. před naším letopočtem. Bushnell uvádí, že „s prvním plně vyvinutým uměleckým stylem se setkáváme v nížinné oblasti bažin a tropických džunglí na pobřeží Mexického zálivu, na nejjižnějším obvodu zálivu Campchského, kde se stát Tabasco stýká se státem Veracruz. Jména olmécký se užívá jak o kultuře, tak i o uměleckém stylu, ačkoliv správně je to jméno národa z mnohem pozdější doby“. (4, s. 11)

Středisko Olméků La Venta leželo na bažinami obklopeném ostrově a bylo osídleno v letech 800-400 př. n. l. Byly zde nalezeny rozsáhlé architektonické památky – stavby s nádvořím, velká pyramida a mohyly. Typickým rysem těchto staveb, ale starobylé americké architektury vůbec, je nezáměr o vnitřní výzdobu, péče bývá věnována vnějšímu vzhledu. V La Ventě byla zalezena jáma, ve které bylo v několika vrstvách zasypáno značné množství serpentinových kvádrů, v několika případech tvořila vrchní vrstvu mozaiková maska, znázorňující stylizovaného jaguára. Jaguáří kult byl u Olméků velmi rozšířený. Národ se zřejmě považoval za potomky spojení ženy a jaguára. Zobrazovány jsou postavy dětí s rozštěpem nebo zářezem na lebce, které jsou nazývány

jaguárodlačky. Pro zobrazování lidské hlavy²² je typická zaoblenost až odulost, hlavy mají pootevřená ústa. Všechny dochované předměty, mlaty, masky i figurky mají obdélníkový nebo lichoběžníkový obrys, zaokrouhlené rohy a mírně vyduuté strany. Pevným a masívním dojmem působí nejen dochované gigantické hlavy, ale i malé figurky zhotovené z nefritu. Při výzdobě uměleckých předmětů je kombinován drobný reliéf s jemnou rytinou. Na stélách nezaplňuje reliéf celý prostor, volná plocha není zdobena ornamenty jako u Mayů. Olmékové vytvořili kalendář, systém číslovek a písmo, které předcházelo mayskému. Byli také prvními autory stél – kamenných sloupovitých památníků. Olméckou kulturu můžeme označit za první vysokou kulturu předkolumbovské Ameriky. La Venta byla opuštěna a poničena kolem roku 400 př. n. l.

Vliv olmécké kultury je patrný v umění *Zapotéků*, jejichž středisko Monte Albán se začíná rozvíjet v 7. st. př. n. l. Dochovaly se kamenné desky s postavami v pohybu, zdobené glyfy (značkami). Bývají považovány za tanečníky, symboly nemocí, nebo zajaté a mučené náčelníky. Další památkou jsou kamenné hroby významných hodnostářů, zdobené bohatými nástěnnými malbami. Protikladem olméckého stylu je *styl izapský*, který zároveň tvoří přechod mezi olméckým a mayským stylem. Nalezené stély byly zdobeny postavami nebo složitými skupinami. Na pozadí figurální výzdoby těchto stél se začínají plazit spirály a rozviliny obdobně jako u Mayů.

Teotihuacán

Teotihuacán (postaven na počátku našeho letopočtu) není pouze náboženským centrem jako většina významných středisek, protože okolo náboženského centra jsou postaveny domy obyvatel. Hlavní pyramida Slunce je zdobena reliéfy s meandrovitě se kroutícími postavami opeřených chřestýšů a stylizovanými obrýlenými obličejí Boha deště, které se navzájem střídají. Místnosti v budovách jsou zdobeny nástěnnou malbou. Ornamentální výzdoba z chrámu Ptáka – motýla využívá meandry a stupínkové ornamenty.

Dochovala se také drobnější sochařská díla, figurky a nádoby. Nádoby jsou často trojnohé, kryté štukem, zdobené mytologickými obrazy. Květinové

²² Obr.: obří lidská hlava z La Venty s typickými znaky

vázy mají nálevkovitě rozšířenou horní část. Na keramice je pásková ornamentika. Stély zdobí reliéfy doplněné pletenci. V malířských zobrazeních je oblíbená barevná kombinace červené, zelené, modrošedé a žluté barvy. Zobrazován bývá často Bůh deště – Opeřený had, jehož význam postupně roste, protože v zalidněném kraji je stále větší nedostatek vody. Teotihuacán byl zničen kolem roku 600 n. l.

Toltékové

V době zániku Teotihuacánu, se objevuje jedna z nejvýznamnějších vysokých indiánských kultur. Toltékové byli směsicí národů a osvojili si mnohé z umění původních obyvatel. Výrazné bylo jejich zaujetí válkou, které vyvrcholilo u Aztéků.

Střediskem Toltéků byla Tula (Tollan), jejíž největší rozkvět je datován od poloviny 10. do poloviny 12. století n. l. V Tule je (mimo další velké množství staveb) také pětistupňová pyramida, obložená kamenem a reliéfními deskami, nazývaná Chrám Jitřenky. Zdobí ji jaguáři, kojoti a obrazy orlů, požírajících lidská srdce. Je zde také postava skrčeného opeřeného hadího boha, kterého později Aztékové nazývali Quetzalkoatl. O rozvoji toltéckého umění svědčí keramické výrobky. Misky jsou zdobené rovnoběžnými vlnitými čarami, nalezena byla také keramika glazovaná. Keramické figurky jsou lisovány ve formách. Po zániku toltécké říše se na území vystřídal řada různých kmenů. Toltékové ovlivnili mayskou společnost (např. Chichén Itzá).

Aztékové

V 15. století n. l. se nejmnocnějším kmenem v mexickém údolí stávají Aztékové, náruživí válečníci. Za své jediné předchůdce považovali Toltéky, které zároveň uznávali jako velké umělce. Aztékové přišli na území mexického údolí poslední a byli pro své barbarství vytlačováni. Usadili se na bažinatém ostrově, kde roku 1350 n. l. založili své sídlo – Tenochtitlán. Měli rozvinuté náboženství, plné bohů a démonů. Bohem deště byl Tlaloc, významným bohem byl Quetzalkoatl (Opeřený had), jehož protivníkem byl Teckatlípoca (Kouřící zrcadlo). Za jednoho z nejdůležitějších aztéckých bohů je považován Huitzilopochtli (Kouzelník – kolibřík), bůh války, který byl později

ztotožňován se sluncem. Tento bůh žíznil po lidské krvi a po lidském srdci, aby mohl vykonat svou cestu po nebesích. Aztékové věřili, že jsou vyvoleni k tomu, aby živili slunce. Z tohoto důvodu podnikali výboje a zmocňovali se zajatců, kterým vyřezávali srdce a dávali je bohům jako oběť.

Krutost se odráží i v jejich umění. Bushnell
uvádí: Aztécké umění

jako celek, ať již původní nebo v různé míře odvozené, je plné síly a energie. Pulsuje životem, i když z valné míry je posedlé představou smrti. (4, s. 70) Do ornamentální výzdoby pronikají lebky, lidská srdce, chřestýši hlavy s vyceněnými zuby. Záliba v hrůze a smrti je patrná u soch. Námětem je muž stažený z kůže, rodící bohyně, zmíněnou zálibu prozrazují i chřestýši v různých velikostech. Velmi realistické jsou skulptury zvířat a rostlin. Aztékové využívali k zdobení látek ptačí peří, z kterého sestavovali obrazy a ornamenty a lepili je na textilní podklad. Někdy bylo peří všíváno nebo vetkáváno²³. Důležitou součástí aztéckého umění byla keramika, vyráběná bez pomoci hrnčířského kruhu, který neznali. Zdobili ji ornamenty, misky byly často ornamenty zdobeny i zevnitř. Bushnell také píše: Rozeznávají se čtyři stádia a nesprávně se označují jako aztécké stádium I až IV, ale ve skutečnosti stádium II patří do Tenayuky a pouze III a IV jsou aztécká. K nejstarším ornamentálním motivům patří stylizované hadí hlavy v obrušce ze soustředěných linií, závitů, teček a podobně, ale u stádia III bývá část vzoru zpravidla abstraktní, ačkoliv může mít i jiné formy, například heraldicky vypadajícího orla, a ve stádiu IV se objevují půvabné realistické kresby ptáků, ryb, motýlů nebo hmyzu. Toto stádium pokračovalo i po záboru – existuje pozoruhodný fragment znázorňující část dvojhlavého korunovaného říšského orla. Do stádia IV patří také krásné leskle červené výrobky s poněkud těžšími, ale stále vybranými vzory, provedenými černou barvou, s typickými úponkami, nebo někdy s průřezy ulit, které byly symboly Quetzalcoatl. (4, s. 69) Z keramiky byly vyráběny také velké hliněné ornamenty k výzdobě chrámů.

Aztécké umění je ovlivněno uměním mixtéckým. Mixtéky spojuje s Aztéky, mimo jiné, výroba horizontálních válcovitých bubnů. Mixtékové je zdobí drobnými spleťnými ornamenty v nízkém reliéfu, aztécké bubny mají

²³ Obr.: Opeřený had, aztécká péřová ozdoba

tvár člověka nebo zvířete. Vyřezávanými ornamenty jsou zdobeny také aztécké vrhače oštěpů atl – atl, pomocí kterých si válečník prodlužoval délku paže. Klenotnické a jiné drobné předměty, nalezené na aztéckém území, byly také z území Mixtéků. Mixtékové velmi ovlivnili rozvoj zlatotepectví.

Aztécká společnost byla v podstatě demokratická. Základem byl klan, dvacet klanů tvořilo kmen. Představitelé kmenů tvořili rady, které rozhodovaly o důležitých věcech. Dodržována byla také závazná společenská pravidla, která například určovala jaké je postavení jednotlivce ve společnosti, postavení otroků, jak vychovávat děti. Aztékové měli také tvrdé právo, podle kterého rozhodovaly soudy. Bohatství Aztéků vyrostlo z jejich výbojů. Vláda Aztéků skončila s příchodem Španělů, po vítězné válečné výpravě H. Corteze v letech 1519 – 21 n. l.

Pobřeží mexického zálivu

Indiáni na pobřeží jsou veselí a extrovertní, kdežto Indiáni z hor jsou uzavření, nedůvěřiví a tyto povahové rozdíly se odrážejí také v jejich umění. Bushnell srovnává: Klíčovými znaky umění horských krajů jsou hranatost, řád a jistá strnulost a přísnost, kdežto díla vzniklá na pobřeží Mexického zálivu se vyznačují měkčí modelací a velkou propracovaností křivkových a spirálových motivů. (4, s. 71)

El Tajín

El Tajín (počátky 1. st. n. l.) je rozlehlé obřadní středisko, ve kterém byla objevena řada dvorců na míčovou hru, jež jsou spojeny s chrámy. Hra měla náboženský charakter. Po jejím ukončení byl kapitán družstva, které prohrálo, obětován. Scény ze hry jsou zobrazeny na reliéfech, jsou zarámovány a vpleteny do bludiště křivek a spirál. Vznikají tak zalidněné pletence, které jsou v pravoúhlém uspořádání. V El Tajínu je také Výklenková pyramida, jejíž schodiště zdobí stupínkové meandry. El Tajín se rozvíjel až do 12. století n. l.

Mixtékové

Mixtécká kultura se rozvinula v původně zapotécké oblasti. Zručnost Mixtéků se projevila ve výrobě užitého umění, kovových dekorativních výrobků, klenotů, řezb v kosti i kameni. Vyráběli keramiku, zhotovovali

mozaiky i nástěnné malby. Znamé jsou mixtécké knihy a rukopisy. Rukopisy se skládají jako leporelo a jsou chráněny dřevěnými deskami. Malby líčí výboje, sňatky, epizody ze života významných lidí. Rukopisy připomínají novinové seriály. Osobnosti jsou označovány glyfy, které zaznamenávají jejich jména a datum narození. Překrásné jsou mixtécké šperky. Mixtécká kultura silně ovlivnila kulturu aztéckou.

Mayové

Rozsáhlá mayská území byla spravována středisky, která na sobě byla nezávislá. Bushnell uvádí: Mayská střediska jsou rozptýlená po rozsáhlé oblasti, od severozápadního Hondurasu přes nížiny státu Campeche, porostlé pralesy, a přes guetamalský departament El Petén až po otevřené roviny Yucatánu. (4, s. 103) Střediska Palengue, Bonampak, Uxmal, Tikal, Copán a další spolupracovala na tvorbě mayského kalendáře, jenž měl dvaapadesátiletý cyklus a byl různě doplňován. Konce časových období označovaly stély²⁴. Stély také označovaly důležité události v životě významných lidí.

O umění Mayů Bushnell píše: Mayské umění je obrazem mayské povahy. Je jasné, vyrovnané, formální a neosobní. Od počátku až do konce klasické doby vycházelo ze stabilizované kultury, která nebyla narušována válkami s národy podobného postavení. (4, s. 104) Zachováno zůstalo značné množství sochařských děl, které ukazují vývoj stylu. Umělci se přizpůsobili přísnému systému a to zejména v tvorbě stél, ve které docházelo k postupnému zájmu o detail na úkor hlavního námětu. V dynamickém období byla patrná snaha o zaznamenání pohybu. V období úpadku po roku 810 n. l. jsou stély nadměrně ornamentálně zdobené. V architektuře docházelo ke změnám a přestavbám, ale nedošlo k narušení souvislosti. Obdivuhodné je, že jediný nástroj, s kterým Mayové budovali svá velkolepá díla, bylo kamenné dláto. Neznali také kolo ani tažná zvířata. Každé středisko mělo svůj vlastní osobitý styl architektury, různé byly typy staveb i jejich výzdoba. Mayové vynikali ve štukové výzdobě, stavby jsou

²⁴ Obr.: mayská stéla

zdobený reliéfy a nástěnnými malbami. Pro hlavy zobrazovaných postav jsou typické dlouhé nosy, ustupující čelo a účes zdobený péry. Srovnání s nástěnnými malbami kdekoli na světě snesou malby z Bonampaku ve státě Chiapas, které barvitě zobrazují nájezd na kmen, získání zajatců a jejich obětování. Tvůrci použili široké stupnice modré, zelené, černé, bílé, červené a žluté barvy. Malířské umění se uplatnilo na keramice různých tvarů. Tkaniny se nedochovaly, ale podle sochařského znázornění měly bohaté a pracné vzory. Mayové byli zruční rytci, z nefritu vyráběli překrásné šperky a ozdobné předměty. Zruční byli i ve tvarování pazourku.

Po 9. století n. l. přestávali Mayové zhotovovat datované stély. Velká města jako Palengue a Tikal byla opouštěna. Kněží odešli z chrámů do pralesů, objevuje se záliba v zobrazování smrti a násilí. Zobrazovány jsou boje mezi May a Toltéky. Postupně je vliv Toltéků výraznější a je možné hovořit o maysko – toltéckém státě, jehož centrem se stává Chichén Itzá v Yucatánu. Zde se dochovaly nástěnné malby plné etnografických zajímavostí. Místním obětním místem byl cenot (přírodní studna – jezírko), zaplněný vodou, do kterého byly vhazovány živé oběti. Při archeologickém průzkumu v něm byly nalezeny vzácné doklady o mayské kultuře. Později vliv Toltéků opět postupně slábne.

Pro mayské výtvarné umění je typický kanonizovaný projev, statičnost. Základem kompozice je symetrie a členění. Vzory jsou často abstraktní a symbolické. Mayové od 3. st. n. l. používali hieroglyfické písmo, které je rozluštěno jen zčásti, písemnictví Mayů bylo velmi zničeno Španěly.

Španělský zábor

Zánik indiánských kultur v Jižní a Střední Americe nastal po příchodu Španělů. Přestože zde našli rozvinuté říše s velkým počtem obyvatel, dokázali si je podmanit jen s hrstkou vojáků. Důvodem mohlo být také to, že Indiáni zpočátku považovali bělochy za posly bohů. Španěly poháněla touha po zlatě, jejich vojsko bylo disciplinované, měli dobré informace, sítě špehů, lepší zbraně. Pizarro poměrně snadno dobyl říši Inků, Cortéz říši Aztéků. Nejen vojenská tažení, ale také nemoci byly příčinou zániku indiánských říší. Objevení Ameriky bylo pro evropský kontinent přínosem, pro Ameriku a její původní obyvatele tragédií.

2. 5. 2 Severní Amerika

Území Severní Ameriky je rozsáhlé a pro přehlednost je rozdělováno do několika základních oblastí. V některých z nich se dochovalo jen málo uměleckých památek z doby před příchodem evropských kolonizátorů na kontinent. Jsou velmi důležité, protože pomáhají v poznání severoamerické indiánské kultury

Oblast severních lesů

Oblast amerického severu zahrnuje území Aljašky a byla původním americkým obyvatelstvem řídce osídlená. Indiáni byli rozptýleni na rozlehlých prostorách a patřili převážně k příslušníkům velké jazykové skupiny Na Dané. Do této skupiny patří také kmeny Apačů a Navarů z jihozápadu USA. Indiáni, kteří žili na Aljašce a v hlubokých kanadských lesích, se živili lovem zvěře (zejména sobů) a sběrem lesních plodin. Sob jim poskytoval potravu, ale také kůži na oděv a obydlí. Žili nomádkým způsobem života, stěhovali se za zvěří, a proto potřebovali být pohybliví. Na menší vzdálenosti používali k pohybu na sněhu sněžnice. K překonávání dlouhých úseků měli saně, které byly vepředu zahnuté (typ tobogan) a které táhlo psí spřežení. K zdolávání dlouhých vzdáleností využívali rozsáhlou síť vodních toků. Zhotovovali si lehké kánoe, potažené kůrou z kanadské břízy. Materiál byl všude k dispozici, kánoe byly obratné, snadno se s nimi manipulovalo. Z kůry kanadské břízy vyráběli nejen kánoe, ale také různé nádoby a vaky. Obydlí Indiánů se lišila podle oblastí. Na západě, na území dnešní hranice

mezi Kanadou a Aljaškou, si stavěli chýše z trámů, hlíny a mechu ve tvaru písmene A, na východě byla obydlí ve tvaru týpí.

V oblasti žilo mnoho indiánských kmenů (Kučinové, Tacanodine, Kawčodine, Čipevajové) a všichni jejich příslušníci trpěli stykem s bělochy. Vyprávěli si pověsti, které se týkaly významných událostí nebo jevů, uctívali zvířata, přírodní síly nebo jevy, věřili v ochrannou moc duchů. Prostředníkem s duchy byl pro ně šaman. Neznali kov a nevyráběli keramiku. Dokladem jejich uměleckých schopností jsou řezby z kostí a klů mrožů, které jsou zdobené jemnými, technicky velmi dokonalými rytinami.

Oblast severozápadu

Oblast severozápadu byla izolovaná, život místních obyvatel byl spojen s mořem. Místní domorodci se živili převážně lovem ryb a mořské zvířeny. K plavbě používali kanoe vydlabané z mohutných kmenů stromů a zdobené figurálními ornamenty. Měli luky, šípy a kyje, které sloužily nejen k lovu, ale také jako zbraně. Šolc uvádí: Proti dešti a slunci nosili muži a ženy zvláštní konické, kuželovité klobouky²⁵ z rostlinného pletiva. I na tyto pokrývky hlavy rádi malovali své zvláštní ornamenty. Tělo si chránili před deštěm a nepohodou nepromokavým přibližně čtvercovým přehozem z hrubého rostlinného materiálu. Uprostřed ponechávali otvor, kterým prostrčili hlavu, takže vzniklo cosi podobného španělskému ponču. Znali i obuv, mokašiny z kůže a kožené vysoké kamaše, jakési nohavice nad kolena. (16, s. 63) Muži chodili často nazí, ženy měly zástěrku z rostlinných vláken. Dále píše, že: „obě pohlaví si velice libovala v ozdobách a špercích. Nosili v hojné míře náhrdelníky, opasky a náramky z přírodních materiálů, jež byly po ruce, ženy nejraději z lesklé, duhově hrající mušloviny, muži z drápů a zubů ulovených dravců, jako doklady své statečnosti a loveckých úspěchů. Všichni dospělí muži měli probodnuté ušní lalůčky a nosili různé náušnice. Také tetování bylo obecným projevem touhy po zkrášlování a zdobení obličejů a různých částí těl. Stejně běžným vylepšováním vzhledu bylo posléze malování těl i tváří přírodními

²⁵ Obr.: kuželovitý klobouk severozápadních Indiánů

barvivy, smíšenými s tukem v barvě černé, červené a bílé. Každý Indián měl své vlastní ornamenty, jež byly jeho výhradním vlastnictvím a právem a nikdo druhý je za žádných okolností nesměl kopírovat a používat.“ (16, s. 64) Ideálem krásy ve střední a severozápadní oblasti byla deformovaná hlava, která byla také dokladem svobodného původu Indiána.

Sídlili v poměrně velkých, pěkně uspořádaných vesnicích, které tvořilo několik desítek pevných domů, postavených ze silných trámů a hrubých, těžkých fošen. Domy obývalo vždy několik rodin. Místní Indiáni byli velcí umělci. Domy pomalovávali černými, červenými a žlutými obrazci, ornamenty, podivnými zvířaty a rostlinami. Před domy stály totemy. Totemové sloupy jsou nejznámější z jejich prací. Jsou na nich kombinovány zvířecí a lidské postavy, na vrcholku bývá většinou pták s otevřeným zobákem a obrovskými křídly. Podle figur na totemu určovali Indiáni svoje příbuzenské vztahy. Totem²⁶ představuje úzké spojení člověka a zvířete a má charakter erbovního znaku.

Důležité pro uměleckou tvorbu je skutečnost, že každé zvíře, postava či mytická příšera severu má svůj typický znak. Medvěd má vždy krátký čenich a dlouhé zuby, vlk má čenich dlouhý a zuby zahnuté a dlouhé, bobr má typické přední zuby, plochý ocas a mívá v tlapách dřívko nebo kmínek. Barvy jsou z minerálních a rostlinných látek. Vidíme snahu o vyplnění všech volných míst malbou, kresbou nebo ornamentem. Zobrazované náměty jsou silně stylizované. Detaily zvířecích těl jsou postupně chápány jako symboly. Ornament byl také výrazně stylizován. Proveden byl v nízkém reliéfu nebo barvou. Zvířecí figury byly podélně rozštěpeny, takže obraz má dva profily. Prostor okolo hlavní figury byl často vyplňován ornamentálně stylizovanými znaky znázorňovaného zvířete (oči, uši, křídla). Nejčastěji se v ornamentální výzdobě zobrazovaly oči. Postupně se vyvinul charakteristický oční ornament. Umělci byli pouze muži, ženy mohly jen vykonávat a zhotovovat jejich návrhy a plány. Tkaly a také pletly ozdobné košíky a klobouky z kořenů kanadské jedle. Klobouky byly zdobené ornamenty, kterými se kmeny vyznačovaly. Ornamenty na košících byly geometrické.

²⁶ Obr.: totem Indiánů severozápadní oblasti

Ze srsti divokých koz tkaly pláště s geometrickými ornamenty. Přečrpné a světoznámé jsou čilkatské pokrývky z bílé vlny s černým, žlutým a modrozeleným vzorem. Vzory tkaly ženy podle mužských návrhů. Dále Šolc také zmiňuje: Zvláštní kapitolou severozápadního pobřeží jsou masky, od těch nejprostších, vyřezaných z přírodního kusu dřeva, jednoduchých

až do krajnosti, ale vždy výtvarně vkusně pojatých, až po masky složité a nákladné, bohatě řezané a zdobené složitou malbou, ozdobami z peří nebo rostlinných materiálů. Byly to převážně masky²⁷ taneční, jimiž se zdobili členové náboženských společností. (16, s. 66) Indiáni zhotovovali také dřevěná chrastítka, která sloužila šamanům k uzdravování nebo náčelníkům při proslovech. Tato chrastítka byla rozmanitě tvarována. Rozmanité tvary měly ornamenty zdobené nádoby na olej a jídlo. Vyřezávaným plochým reliéfním ornamentem byly zdobeny také truhly na oděv. Společenskou událostí byl pro Indiány potlač, slavnost, při které si předávali dary a která byla zároveň společenským závazkem. Každý, kdo se potlače účastnil, musel ho také uspořádat. Pořádaly se při narození, úmrtí i dalších významných životních a společenských událostech. Společnost tvořily tři třídy – vrstvy. Nejvýše postavena byla jakási šlechta, dále prostí občané, nejnižší postavení byli otroci. Mezi nejznámější kmeny patřil kmen Haida, dále Tlinkité, Kwakwaka'wakw a Selišové. Tyto kmeny měly řadu podkmenů s vlastními dialekty.

Indiáni velkých lesů

Okolí Velkých jezer bylo osídleno Indiány kmene Algonkinů a irokézskými kmeny. Algonkinové byly jednou z největších indiánských skupin v Severní Americe. Protože jejich území zasahovala až na pobřeží Atlantského oceánu, byli z nich bělochy vyháněni, přestože pomáhali prvním bílým osadníkům, aby nezemřeli hladu. Indiáni žili usedle, potravu si obstarávali rybolovem, lovem a jednoduchým zemědělstvím. V oblasti

²⁷ Obr.: dřevěná maska muže se symbolickým ornamentem, ostrov Sitka

jezer sklízeli divoce rostoucí rýži, z javorů získávali javorový cukr. Algonkinové, kteří obývali jihovýchodní pobřeží, si stavěli menší domy ze spleteného proutí, které měly střechy pokryté kůrou. Hlavním indiánským kmenem na pobřeží, který patřil do skupiny algonkinských Indiánů, byl kmen Delawárů, kteří si říkali Lenapové – Praví muži. Šolc píše: Vynikli jako vynálezci obrázkového skoropísma, jímž dokonce zapsali legendární historii svého kmene. Tento záznam byl objeven v roce 1820 a je znám pod jménem Valum Olum; sestává ze 184 znaků, namalovaných červenou barvou na stromové kůře. Každý znak představuje určitou událost nebo myšlenku, kterou zasvěcenec přečte. (16, s. s 86) Delawárové nosili oblečení z vyčiněné kůže, které bylo zdobeno malbou a ornamenty z perliček a mušloviny, svátečním doplňkem byl přehoz z peří. Obyčejný oděv byl prostší. Ženy si česaly vlasy do copů, ale nápadnější byla úprava mužů, kteří si z vlasů tvořili složité účesy. Někdy měli vyholená temena a na hlavách jakýsi chochol.

Sousedy Algonkinů byli společensky velmi vyspělí Irokézové. S dalšími kmeny vytvořili Ligu kmenů. Společně podnikali nájezdy a společně se bránili. Irokézové žili v nepřátelství s celým okolím, jejich největšími nepřáteli byli Algonkinové a Huroni. Sídlili ve vesnicích v domech s poloválcovitou střechou – wigvamech, v každé chýši žilo několik rodin. Živili se převážně zemědělstvím.

V oblasti severských lesů bylo rozšířené zdobení oděvů geometrickými a rostlinnými ornamenty, výšivkami z dikobrazích ostnů, které nechali Indiáni změkhnout ve vodě, poté je naštipali na malé kousky a obarvili.

Prérijní oblast²⁸

Prérie jsou mírně zvlněné travnaté plochy uprostřed Severní Ameriky. Původně byly osídleny jen jejich okrajové oblasti. Obyvatelé východních území žili polousedlým způsobem života, živil se převážně zemědělstvím, doplňovaným lovem. V severních

²⁸ Obr.:tradiční součásti oděvu prérijních Indiánů

oblastech žili i v kočovných tlupách a lovili zvěř. Do příchodu Evropanů se příliš do prémie nevydávali, snad jen za lovem zvěře. Burland uvádí: Vlivem Španělů se do těchto oblastí dostali koně, kteří tu brzy zdomácněli a v ideálním prostředí, tak podobném jejich pravlasti, se velice rychle rozmnožili. Indiáni je chytali a krotili a během krátké doby kůň zcela změnil způsob jejich života. (19, s. 10) Indiáni začali vyjíždět na lov bizonů do prémie. Postupně se dřívější zemědělci začali živit výhradně lovem zvěře.

Oděv prérijních Indiánů byl přizpůsoben jejich životnímu stylu. Horní polovinu těla měli většinou neoblečenou, na nohou nosili mokasíny, ochraně nohou sloužily také zástěrky, podobné od sebe odděleným nohavicím u kalhot. V zimě a v době slavností nosili muži také široké přehozy z bizoní kožešiny. Tyto pláště (ženské i mužské) měly vnitřní strany často pomalované ornamenty. Ženy nosily volný oděv širokého střihu a krátké kamaše, které si přivazovaly nad kolena. Také prérijní Indiáni si zdobili oděv ornamenty vyšítymi z dikobrazích ostnů, které byly barveny rostlinnými barvivy a minerály. Později byly ostny nahrazeny skleněnými korálky, které pocházely většinou z Jablonce. O známých indiánských čelenkách Burland píše: Slavné čelenky a ozdoby z různě zbarvených, upravených a ozdobených orlích per byly vlastně vnějším oceněním osobní statečnosti jejich nositele. (19, s. 10) Nejdůležitější zbraní byl pro ně luk, zdobený geometrickými vzory nebo ornamenty. Válečnými zbraněmi byly obušky a kyje, po příchodu bělochů sekerky (tomahavky) a nože. K ochraně před šípy používali Indiáni okrouhlé štíty ze surové bizoní nebo losí kůže, které byly pomalované ochrannými magickými symboly. Symbolem míru byla dýmka z měkkého červeného minerálu catlinitu, jenž pocházel z posvátných lomů v Dakotě. Důležitou roli hrála v jejich životě hudba, hráli na bubínky a flétny. Zvláštním nástrojem byl buben kouzelníka, kterým poutal a uvolňoval duchy. Neznali keramiku, ve které by mohli vařit maso, a tak je vařili pomocí žhavých kamenů v prohlubních vystlaných bizoními kůžemi. Základní společenskou jednotkou byl rod, politickou jednotkou kmen.

Jihovýchodní oblasti a Florida

Indiáni v těchto oblastech vedli usedlý způsob života. Vytvářeli podobně jako Irokézové kmenové svazy, důvodem pro jejich vznik nebyly

výboje a vzájemné napadání, ale ochrana před bělochy. Živili se zemědělstvím, lovili okolní zvěř, v oblasti Floridy i hady a aligátory. Potravu si doplňovali sběrem volně rostoucích plodin. V oblasti byly nalezeny zvláštní hliněné náspy, které měly různé tvary. Tyto moundy a mohyly, připomínají mexickou architekturu a tradice. Nejzajímavější obrazce ve tvaru zvířat, ptáků a plazů jsou dlouhé 15 až 150 metrů a pochází z Wisconsinu. Nejsou starší než tisíc let a vytvořili je původní indiánští obyvatelé. Dochovaly se i uměle navršené konické hroby. Šolc uvádí: Byli obratnými košíkáři; z přírodních materiálů pletli rohože a košíky nejrůznějších tvarů a k nejrůznějším účelům. Značně též bylo rozšířeno hrnčířství, i když bez znalosti hrnčířského kruhu. Vyráběli množství velmi dobrých nádob, zdobených ornamenty, vypalovali je přímo v ohni; zajímavé jsou pěkně propracované hliněné dýmky s hlavičkami v podobě zvířat. (16, s. 120) Zhotovovali luky a také foukačky ze třtiny. Oděv měli jednoduchý, vzadu ozdobený zvířecím chvostem. Rádi se zdobili. Náčelníci měděným kroužkem nebo čelenkou z peří, kouzelník hadími kůžemi. Bojovníci se zdobili havraními pery a při slavnostech i celým vycpaným ptákem. V uších nosili drápy zvěře. Představení kmene se také zdobili kostěnými, mušlovými, později skleněnými perlami. Bydleli v proutěných chatrčích pomazaných hlínou, které měly podle oblastí různý tvar. V této oblasti jsou významné kmeny Čerokijů, Kríků, Čoktů, Seminolů a další.

Indiáni Kalifornie

Pobřeží Tichého oceánu a Velkou pánev obývaly kmeny, jejichž příslušníci se živili převážně sběrem plodin a kořínků, lovem drobné zvěře. Hlavní složkou jejich potravy byla mouka z žaludů. Jejich kultura bývá považována za nejprimitivnější z celé Severní Ameriky. Neznali výrobu hliněných nádob, ale zhotovovali dokonalé košíkářské výrobky, ve kterých dokonce vařili a uchovávali vodu. Z rostlinného pletiva si vyráběli čepičky zdobené ornamenty, z proutí nosítka pro děti. Jejich zbraněmi byly krátké, pružné luky²⁹, zdobené geometrickými ornamenty. Oděv měli prostý, přizpůsobený

²⁹ Obr.:geometrickými ornamenty zdobený luk kalifornských Indiánů

počasí, často chodili nazí. Zdobná a nákladná byla obřadní roucha zdobená perím. Původních indiánských obyvatel Kalifornie zůstalo jen málo.

Pueblo

Z kultury původních indiánských obyvatel Kalifornie a pod vlivem kultury jižní se vyvinula kultura Pueblo (vesnice), jejíž největší rozkvět nastal v letech 900-1300 n. l. Obyvatelé puebel vynikali tvorbou keramiky³⁰, která byla zdobená barevným ornamentem. Byli zruční košíkáři a tkalci pokrývek se symbolickými ornamenty. Pueblané měli vyspělé zemědělství. Uzavřená obydlí je chránila před nájezdy prérijních Indiánů. Uvádí se, že právě tato kultura tvoří přechod mezi kulturami Jižní a Severní Ameriky.

Apači a Navahové

Tyto dva indiánské kmeny je potřeba zmínit samostatně. Původně oba kmeny sídlily na severu Ameriky a živily se lovem sobů. Postupně se z neznámých důvodů přestěhovaly ze severských lesů do kamenitých a suchých oblastí Arizony a Nového Mexika. Zde se Apači a Navahové prakticky nesetkali s žádným odporem místních pokojných zemědělských kmenů. Záhy se přizpůsobili tamním životním podmínkám. Jižněji odešel kmen Apačů. Apačové žili primitivně, byli milovníci svobody, v jejich jazyce chybí výraz: Musíš! Nenáviděli lež a podvod. Aby si udrželi respekt, podnikali nebezpečné výpravy, šířili po okolí strach a hrůzu. Odvážně bojovali také s bělochy. Živili se lovem a život jim usnadnilo a změnilo setkání s koněm.

Navahové, obdobně jako Apačové, často podnikali nájezdy na puebla a od zajatých žen přebírali jejich znalosti o zemědělství a postupně také jejich usedlý způsob života. Měli složité náboženství a rozsáhlou mytologii, spoustu legend, náboženských písní a modliteb. Proslulé jsou jejich „malby“ sypané z barevných písků na podlahy kouzelnických chýší. Svá jednoduchá

³⁰ Obr.:kultura Pueblo, barevná keramika

obydlí, hogany, složitě zasvěcovali. Poté, co získali ovce, stali se z nich vynikající tkalci. Zhotovovali překrásné, umělecky provedené pokrývky. Dovedně tepali stříbro a vyráběli šperky zdobené tyrkysy. Poměrně málo však vyráběli keramiku. Byli prakticky vyhlazeni za války Severu proti Jihu.

Je nesporné, že nesmíme vidět severoamerické Indiány jen jako hrdiny dobrodružných knih a filmů, kteří nám splývají v obraz postavy na koni, s čelenkou, lukem a šípy. Musíme v nich spatřovat obyvatele rozsáhlého území, žijící v souladu s přírodou, podle vlastních tradic a zákonů, s vlastní kulturou a uměním.

2. 6 Ornamet na africkém kontinentě

Na africkém kontinentě existuje velké množství samostatných říší, států a státeků. Jejich obyvatelstvo žilo dlouhodobě odděleně a bez významnějších kontaktů. Také z tohoto důvodu je na území Afriky (myšleno subsaharská Afrika) velké množství etnických skupin, které mají rozdílnou symboliku ornametu. Přednost je dávana geometrickým vzorům. Květinové vzory se začaly používat až po druhé světové válce. Nejrozšířenějším zvířecím motivem při zdobení oděvu bývá leopard (symbol moci). Náměty jsou neustále aktualizovány. Můžeme spatřit ryze současné prvky, včetně portrétů významných osobností, zobrazení soudobé techniky. Ornamety jsou ovlivněny náboženskou a politickou situací. Oblíbené bývají zvířecí figury, lidské postavy jsou vzácné. Časté jsou kombinace výrazných a jasných barev se symbolickým významem. Vzory textilu bývají řazeny neuspořádaně, asymetricky, naopak vzory na maskách jsou symetrické a pravidelně uspořádané. Bohaté a nápadité geometrické vzory nalezneme na košíkářských výrobcích. Ornamety zdobí také africká obydlí.

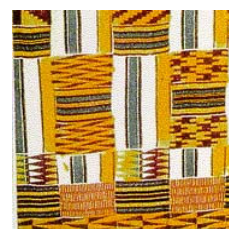
2. 6. 1 Africký textil a oděv

Afrika se nachází v tropickém a subtropickém podnebním pásu a oděv obyvatel nemusel nikdy plnit funkci ochrannou. Z tohoto důvodu také původní obyvatelé chodili většinou nazí a jejich oděv tvořila nanejvýš jen bederní

rouška nebo penisový kryt. Po příchodu Evropanů začala být nahota zakazována. Zahalování bylo častější v oblastech ovlivněných islámem a křesťanstvím.

Afričané mají blízko k přírodě, jejich oděv bývá zhotovován z kůže a různých rostlinných vláken. Důležitým materiálem v oděvnictví je bavlna a vlna. Látky jsou zdobeny přímo, rozšířené jsou techniky barvení, vyšívání, batikování a tisku. Jako barvivo je používáno indigo, rostlinné výtažky a odvary. Nejčastěji se můžeme setkat s různě zdobenými pruhy, jejichž barevnost je dána lokalitou.

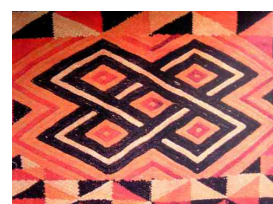
Vrcholem geometrismu jsou obleky Ašantů. Jejich oděvy kente³¹ jsou zdobeny vzory, které jsou rozděleny do políček, mají jasný význam a bývají spojeny také s určitým jménem. Určeny byly jen králům a členům královských rodin. Postupně se jejich nošení rozšířilo i mezi ostatní členy společnosti, stále se však nosí jen při slavnostních událostech.

Ke kultuře východoafrické oblasti patří ženský oděv kanga. Původní vzory na oděvu byly drobné bílé puntíky a kvítky na černém nebo červeném podkladě. Kangy jsou určeny k různým příležitostem. Vzory na kangách jsou tištěné, symetrické, mají symbolický, společenský i ochranný význam.

V oblasti Demokratické republiky Kongo a Angoly nosí muži i ženy suknice z vláken rafiové palmy. O přípravu textilie se starají muži, ženy se zabývají výzdobou.

Známý a ceněný je i tzv. bakubský samet³², který vyrábějí ženy. Jeho vlákna jsou barvena přírodními barvivy, časté jsou odstíny hnědé, okrové a černé. Dekor je abstraktní, jsou známy stovky různých,

většinou geometrických vzorů. Jiroutová píše, že: „Rafiové tkaniny z Konga byly v Evropě velmi oblíbené na konci renesance a stávaly se součástí mnoha kabinetů kuriozit. Abstraktní dekor na rafiových tkaninách vyráběných Kuby a jejich sousedy se stal inspirací mnoha umělců. Při své tvorbě se jimi

³¹ Obr.: kente, africký oděv se symbolickými znaky

³² Obr.: bakubský samet

inspiroval i Paul Klee a Henri Matisse. Dnes jsou bakubské samety chloubou každé sbírky. (21, s. 56)

Adire³³ jsou textilie barvené indigem. Vznikají vytvořením vzorů na rozstříhaných pruzích technikou vyvazování a šití, které se mohou navzájem kombinovat. Po nazdobení se pruhy znovu sešijí. Rezervou při barvení může být také maniokový škrob. Technika zdobení je značně náročná a obtížná, látky zdobí většinou starší ženy, které mají s prací zkušenosti. Jiroutová uvádí: I do oblasti výroby adire vstoupil pokrok a do výroby byli zapojeni muži, kteří se uplatňují v oblasti vytváření šablon. Muži nakreslí a vyřezou z tenkého plechu šablonu napodobující ručně namalovaný ornament, a pak protlačují škrobovou pastu přes otvory v šabloně. K této činnosti používají kousek tykve nebo krabičku od sardinek. Muži se také někdy podílejí na vytváření vzorů pomocí zdrhování a prošívání látky na šicím stroji. (21, s. 45) Oblíbené jsou ještě další techniky. Potištěné látky adinkra³⁴ se vyrábějí v Ghaně. Jejich vzory mají přesnou symboliku. Na celém území Afriky je značně rozšířené batikování. Ženy na západním území batikují látky blátěnou batikou bologan (bologanfini). Znalost této techniky se dědí v rodinách z generace na generaci. Vzor se vyškrabává do bahna, které je nanесeno na látku. Barva obarví tkaninu na místě, kde bylo bahno odstraněno. V západní Africe je známá také technika voskové batiky. Vzory se vyškrabují do nanесeného vosku. U této techniky vzniká efekt krakelování, kdy barva proniká do prasklinek ve vosku. Oděvy si afričtí obyvatelé zdobí také výšivkou a aplikacemi. Vzory na látku vyšívají muži. Například u kmene Wodaboo se mohou prolínat nebo jsou výšivky rozdělené do jednotlivých polí, které připomínají šachovnici.

Oděv afrických obyvatel se mění podle postavení a věku nositele. Tradiční africký oděv odráží společenské a sociální postavení obyvatel.

2. 6. 2 Účesy afrických obyvatel

³³ Obr.: adire, textil barvený indigem

³⁴ Obr.:adinkra, ukázky motivů k potisku textilu

Velkou pozornost věnují obyvatelé Afrického kontinentu úpravě vlasů. Účesy bývají často bizarní a mívají symbolický charakter. Každá oblast má svůj vlastní typ. Liší se i podle společenské události, pro kterou jsou určeny

a podle pohlaví nositele. Obyvatelé pygmejského kmene Mbuti z pralesa Ituri v Kongu nebo Sanové z pouště Kalahari mívají vlasy vyholené do příčných i podélných pruhů a různých ornamentů. Hlavy si častěji vyholují ženy.

2. 6. 3 Africké šperky

Šperky mají ochrannou, estetickou, společenskou a magickou funkci. V jejich výzdobě dávají Afričané přednost abstraktním vzorům. Dekory šperků bývají figurální, s postavami lidí a zvířat. Zhotovují se ze zlata, z korálek, skleněných perel, různých kovů a slonoviny. Šperky afrických obyvatel mívají i netradiční podobu a účel. Mohou být zavěšeny do nosní přepážky, vkládány do rtů a ušních lalůček. Rozšířenou ozdobou je dolní bodec, umístěný nad horním rtem, který podpírá špičku nosu.

Překrásné korálkové ozdoby vytvářejí ženy kmene Zulů. Jejich šperky nemají jen estetickou funkci, ale i funkci informační a jsou předávány z generace na generaci. Nejčastějším motivem zdobení je trojúhelník. Také použité barvy mají symbolický význam. Symbolické významy barev jsou pozitivní i negativní. Černá barva může v pozitivním významu znamenat obnovu, svatbu. V negativním významu smrt a neštěstí. Modrá věrnost nebo nemoc, žlutá zdraví, plodnost – zlo a závist. Červená může znamenat lásku, silné emoce až agresivitu. Zelená spokojenost, rodinné štěstí – rozpad pravidelného řádu. Bílá je symbolem duchovní lásky, čistoty a panenství, ale také smrti. Růžová barva je symbolem společenského úspěchu i lži a nerozhodnosti. Symbolika barev u jiných kmenů je odlišná. Postupně se také rozšířilo našívání a vetkávání korálek do látek.

2. 6. 4 Tetování, skarifikace, malba na těle

Jiroutová píše: Zvyk zdobit si své tělo najdeme snad u všech etnik na světě. Etnografové rozlišují tři druhy tohoto zkrášlování: malbu, skarifikaci (zjizvování) a tetování.

Malba³⁵ má dočasný charakter, neboť je prováděna barvami, které dříve nebo později z kůže zmizí. Skarifikace se provádí ostrými předměty a dochází zde k trvalému porušení kůže. K estetickým úpravám těla, které mají trvalý charakter, patří také tetování. (21, s. 129) Tetování a zjizvování má estetickou funkci, může mít také erotický podtext, bývá důkazem mužnosti. Značí i příslušnost k určité skupině. Ženy podstupují tyto bolestivé procedury někdy jen proto, aby se líbily. V některých oblastech naopak muži vyžadují skarifikaci od svých budoucích manželek. Ornamenty a jizvy žen jsou jemnější než mužů. Tetování bývá spojováno s iniciačními slavnostmi, při kterých jsou chlapci a dívky přijímáni mezi dospělé. Malba na těle má sice dočasný charakter, ale nemá menší význam. Nahrazuje kostým při rituálech, má magický a estetický význam, zvyšuje atraktivnost. Může být také ochranou před hmyzem. V Namibii používají Himbové červenou barvu jako ochranu před sluncem. Malba není jen záležitostí žen, muži z kmene Samburů si v době sňatku malují na obličej květinové a geometrické motivy. Také muži z kmene Wodaabe se zdobí malbou obličeje.

2. 6. 5 Ornamentální výzdoba obydlí

Příslušníci kmene Ndebele jsou známi svojí malbou na zdi domů³⁶. Původně začali na zdi malovat proto, aby se kmen Ndebele odlišil od sousedního znepřáteleného kmene Sotho. První dekorace domů vznikly roku 1940. Vzory

pro malbu domů přebírají ze svého překrásného korálového oblečení. Nástěnné malby jsou geometrické, využívají různých kombinací písmen a číslic, součástí výzdoby bývají také soudobé náměty, například obrázky letadel. Hlavním znakem maleb je výrazná černá linka a barevnost. Domy malují ženy, které mezi sebou soupeří o pestřejší a zajímavější vzory. Základním materiálem je vápno, obarvená zemina, práškové barvy smíchané s jílem, kukuřičnou kaší nebo hnojem, který slouží k hubení brouků a červů.

³⁵ Obr.:malba na těle, etiopský kmen Karo

³⁶ Obr.: ornamenty zdobené obydlí, kmen Ndebele, Jihoafrická republika

Dříve ženy používaly na černé linky i krémy na boty. V současnosti pracují také s akrylovými barvami. Zajímavostí tohoto kmene je to, že muži mají svůj zvláštní jazyk, aby jim ženy nerozuměly. Motiv ornamentu tohoto kmene nalezneme na státní vlajce Jihoafrické republiky.

Na území subsaharské Afriky se setkávají tři základní kulturní okruhy. Původní domorodý africký, islámský a křesťanský. Navzájem se ovlivňují a prolínají. Kultura domorodých obyvatel Afriky je inspirací pro umělce na celém světě.

3. Ornament ve výtvarné výchově

Pro praktickou část diplomové práce bylo stanoveno několik důležitých cílů. Jedním z nich bylo využít ornamentální tvorbu vybraných kultur ve výtvarné výchově a naučit žáky základním principům ornamentální tvorby. Zároveň se žáci prostřednictvím ornamentu seznámí s výše uvedenými kulturami, s jejich historií a uměním. Východiskem byly potřeby a možnosti žáků i to, co bylo možné uskutečnit s ohledem na vybavení a materiálové zázemí školy.

V didaktice výtvarné výchovy se setkáváme s pojmem *nepravý ornament*. Nepravý ornament je součástí dětského výtvarného projevu. Hazuková a Šamšula uvádí v Didaktice výtvarné výchovy I., že jednou z jeho příčin je automatismus. Dítě zdobí na obrázku prakticky vše. Tato výzdoba často zakrývá určité mezery v představivosti, myšlení i v zobrazovacích schopnostech. Další příčinou je podle nich neschopnost dítěte sledovat určitý složitý tvar, nebo neschopnost pochopit jeho funkci a tektoniku. Označují nepravý ornament za projev zobrazovacích automatismů. (s. 90, 91, nepřímá citace) Pro vlastní ornamentální tvorbu, které je věnována praktická část práce, je však důležité, že se děti musí řídit stanovenými pravidly, vědomě dodržovat principy ornamentální tvorby.

Využití ornamentu ve výtvarné výchově je poměrně široké. Ornament nemusíme vnímat jen jako zdobný prvek, ale může sloužit také k rozvíjení řady výtvarných dovedností a schopností dětí. Děti se prostřednictvím ornamentu učí pracovat s čarou a linií, mohou se zabývat umístěním ornamentu v ploše. Ornament dětem umožní zajímavě pracovat s barvou. Postupně můžeme využít i různé méně tradiční techniky, které zpestří výtvarné činnosti. Ornament se může stát součástí prostorových prací. Děti se naučí základním principům ornamentální tvorby, která není jen slepé kopírování, ale může být i samostatným experimentováním, mohou vznikat nové tvary a obrázky. Učí se chápat a přijmout rytmus, pravidelné střídání

tvarů, pravidelné opakování barev a linií. Při práci s ornamentem uplatní vlastní názor a fantazii.

3. 1 Využití výtvarných technik

Při volbě výtvarných technik bylo třeba vycházet z toho, jaké vzory ornamentů, způsoby jejich použití a výtvarné techniky jsou specifické pro vybrané kultury. Zároveň bylo nutné dobře promyslet, jak vše využít ve výtvarné výchově na prvním stupni základní školy, s ohledem na možnosti žáků v 1. – 4. ročníku ZŠ. Cílem bylo, aby se žáci ve výtvarných činnostech věnovali nejen kresbě, ale také různým grafickým technikám. Snahou také bylo využít ornamenty v plošné i prostorové práci. Použité výtvarné techniky jsou uvedeny u jednotlivých činností v 4. kapitole, která je věnována praktickému využití ornamentů ve výtvarné výchově.

3. 2 Mezipředmětové vztahy

Ornament může nalézt uplatnění nejen ve výtvarné výchově, ale má důležitou funkci například při rozvíjení grafomotorických dovedností v podobě různých grafomotorických cvičení. Jednoduché ornamenty můžeme využít k uvolnění ruky před psaním. Prostřednictvím ornamentu pracují děti s čarou (udržení přímé linie), vlnovkou, tvary oblými i hranatými, s tečkou. Postupně se učí kreslit a používat spirálu. Kreslit mohou na papír (zpočátku na větší formát měkkí a silnější tužkou), ale i mokrým štětcem na tabuli. Mohou tvořit ornamenty z písmen a číslic nebo v nich číslice a písmena vyhledávat. Ornament můžeme využít i v matematice. Děti počítají pravidelně se opakující prvky. Upevňují si znalost geometrických tvarů. Kombinací jednotlivých prvků dokončují systém započatého ornamentu, vymýšlí systémy vlastní. Pokud děti tvoří geometrické ornamenty, rozvíjí si dovednosti a návyky potřebné k rýsování. Pravidelným střídáním tvarů si prohlubují smysl pro rytmus.

Mezipředmětové vztahy se uskutečňují propojováním vzdělávacích obsahů jednotlivých předmětů. Využíváme souvislosti mezi jednotlivými oblastmi učiva. Snahou tedy bylo propojit znalosti a dovednosti žáků získané

v hodinách výtvarné výchovy s obsahem učiva dalších probíraných předmětů a naopak. Všechny uvedené činnosti byly uskutečněny s žáky třetího a čtvrtého ročníku naší školy v uvedených vyučovacích předmětech. V některých byla využita přímo práce s ornamentem, v některých byly prohloubeny a rozvíjeny vědomosti dětí o vybraných kulturách. Mezipředmětové vztahy jsou uvedeny také u všech příkladů praktického využití ornamentu ve výtvarné výchově.

Rusko

Hudební výchova: Když jsme se ve výtvarných činnostech věnovali ruskému ornamentu, bylo využito této skutečnosti pro motivaci v hudební výchově. Povídali jsme si s dětmi o ruské hudbě a kultuře. Stanoveným cílem pro tuto vyučovací hodinu, bylo seznámit děti s výrazovými možnostmi hudby. Pro poslechovou část byla vybrána skladba Čmelák od Rimského Korsakova. Žáci přemýšleli, co se jim skladatel snažil hudbou představit, co jim připomínala. Skladbu doprovodili a vyjádřili i pohybem.

Český jazyk: V hodině literatury bylo postupováno obdobně. Cílem této vyučovací hodiny bylo přiblížit dětem pohádkovou tvorbu, věnovat se pohádce jako literárnímu žánru. Povídali jsme si o Rusku, jeho kultuře a o ruských pohádkách. Připomněli jsme si pravidla pohádkové tvorby. Přečetli jsme si ruskou pohádku Mášenka a tři medvědi, vyprávěli si o vlastnostech jejích hrdinů. Součástí vyučovací hodiny byla také kresba ilustrace a její popis. Děti byly vybídnuty k tomu, aby pokud to bude vhodné, využily v obrázku také ornament. Seznámily se s tím, že čeština i ruština jsou slovanské jazyky, které mají některá slova velmi podobná. V praktické ukázce s podobností slov seznámily.

Matematika: V matematice jsme si velmi jednoduchým vzorem připomněli kreslené ornamenty nahrazující ruskou výšivku. Děti si samy nakreslily jednoduchý křížkový vzor – sněhovou vločku, symbol ruské zimy. Vyzkoušely si zakreslovat křížky do čtverečků podle diktátu jejich pozice v čtvercové síti. V geometrii při práci s kružítkem vytvářely stylizovaný ornamentální květ.

Islám

Český jazyk: V rámci mezipředmětových vztahů žáci četli pohádku Aládín a kouzelná lampa z knihy Pohádky z tisíce a jedné noci od Františka Hrubína (ilustroval Jiří Trnka) – výrazové čtení. Byli seznámeni s principem Šeherezádina nedokončeného vyprávění pohádek. V hodině slohu využili tento princip a pokračovali jeden po druhém ve vyprávění nekonečného příběhu.

Severní Amerika

Český jazyk: V hodině literatury si žáci přečetli mýty severoamerických indiánů (příloha 7. 2. 1). Snažili se přijít na rozdíl mezi pohádkou a mýtem, seznámili se s těmito literárními útvary. V hodině slohu zkusili v malých skupinách vymyslet a zapsat vlastní mýtus o vzniku Země. Nakonec jsme si všechny práce společně přečetli.

Hudební výchova: V rytmickém cvičení jsme využili rytmu indiánských bubnů. Žáci se seznámili s podobností ve střídání a opakování hudebních rytmů s rytmem a střídáním prvků ornamentu.

Afrika

Hudební výchova: V hodině hudební výchovy byl využit rytmus afrických bubnů jako základ pro rytmická cvičení. Rytmické cvičení zahrané na bubínek opakovaly děti dupáním, tleskáním, ťukáním na lavici... Vymýšlely pro spolužáky vlastní rytmy.

4. Praktické využití ornamentu ve výtvarné výchově

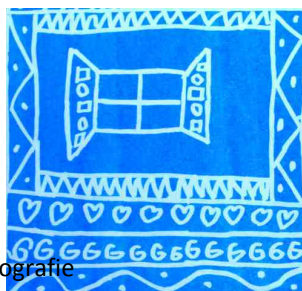
Autorka diplomové práce již tři roky pracuje v málotřídní škole ve vesnici na okraji Prahy. Po celou dobu vyučuje žáky výtvarnou výchovu, některé tedy již od prvního ročníku. Škola má dvě třídy. V první třídě jsou žáci prvního a druhého ročníku, ve druhé třídě žáci třetího a čtvrtého ročníku. V budově je také mateřská škola. Rozhodla se tedy, že do výtvarných činností zapojí všechny čtyři ročníky, které ve škole jsou. Není to příliš velký počet žáků. Přínosem ale je možnost kombinovat ročníky podle potřeby, všichni žáci školy mohou společně pracovat ve skupinách. Téma ornamentu obohatí výtvarnou výchovu. S vybavením školy na výtvarnou výchovu je spokojená. Podle vlastního uvážení a potřeb je možné v rozumné míře nakupovat výtvarný materiál. Chybějící zařízení (zejména tiskařský lis) lze nahradit vhodnými způsoby. Práce byla podporována vedením školy i kolegyněmi.

4. 1 Ruský ornament

Jak již bylo v práci uvedeno, ornament je v Rusku rozšířeným zdobným prvkem. Zdobí se jím oděvy, dřevěné i kamenné stavby, maluje se na dřevo. Žáci již vyšívali křížkovým stehem a sami si předkreslovali vzory. Jedno téma výtvarné výchovy bylo věnováno kresbě obtížnějších vzorů na vyšívání křížkovým stehem. Starší žáci si vyzkoušeli si tvorbu reliéfu, pro nejmladší žáky byla zařazena technika zmizíkové rezervy. Vznikla také kachlová kamna.

Téma: ruská chaloupka³⁷.

Časová dotace: jedna vyučovací hodina.

³⁷ Obr.: výřez - práce žáka 2. ročníku, motivační fotografie

Věk: 6 – 8 let (první a druhý ročník).

Cíle: seznámení žáků se základním principem ornamentu – pravidelným střídáním prvků, využití ornamentu jako zdobného prvku kresby, seznámení s ruskou kulturou a ruskými ornamenty.

Výtvarná technika: rezerváž zmizíkem.

Pomůcky: inkoust, štětec, zmizíkové pero.

Motivace: fotografie ruských chaloupek, ukázka prostředí ruské vesnice, vesnické domy – pohádka Mrazík, obrázky ruských ornamentů.

Postup:

- seznámení s principy ornamentální tvorby a s technikou zmizíkové rezervy,
- základní úprava čtvrtky – natření inkoustem,
- v době zasychání inkoustu – náčrt chaloupky, promyšlení prostorových vztahů, prohlížení fotografií,
- vlastní kresba chaloupky a zimní krajiny, zdobení ornamenty,
- závěr, hodnocení práce s dětmi.

Hodnocení: Zmizíková rezerva je známá a tradiční technika. Byla zvolena pro kresbu typické ruské dřevěné chaloupky, která je ozdobena ornamenty. Kombinace modré a bílé barvy pomohla krásně vystihnout mrazivou ruskou zimu. Předpokladem bylo, že pokud budou děti pracovat známou technikou, budou mít větší prostor pro vyjádření prostorových vztahů a budou se moci více zaměřit na hlavní cíl své činnosti – využití ornamentu při výzdobě kresby. Ukázalo se jako vhodné zařadit přípravnou kresbu na druhý papír. Skoro všichni žáci správně využili plochu čtvrtky, chaloupky byly dostatečně veliké, aby mohly být zdobeny ornamentem. Někteří také velmi dobře znázornili perspektivu stavby. Zajímavé byly některé detaily, například obloha pravidelně vyplněná malými bílými body – vločkami. Ornament se stal zdobným prvkem v kresbě dětí, je patrné, že se snažili uplatňovat základní pravidlo ornamentální tvorby – pravidelné střídání prvků. Cíle stanovené pro tuto výtvarnou činnost byly splněny.

Téma: **kachel**³⁸.

³⁸ Obr.: motivační obrázek, práce žáka 4. ročníku

Časová dotace: jedna vyučovací hodina.

Věk: 8 –10 let (třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: seznámení s dalšími možnostmi práce s modelovací hmotou, využití odryvání a přidávání hmoty při tvorbě reliéfu.

Mezipředmětové vztahy: zeměpis, prvouka – podnebná pásma.

Pomůcky: čtvrtka, modelovací hmota, špejle, tuš.

Motivace: fotografie rozetami zdobených kachlů, fotografie kachlových kamen – Co nás zahřeje v ruské zimě? Proč je v Rusku tak velká zima?

Postup:

- příprava podkladu – rozetření nízké vrstvy modelovací hmoty na čtvrtku,
- seznámení s možnostmi zdobení – vyškrabávání špejlí, přidávání materiálu,
- vlastní práce – rozvržení motivu v ploše s využitím jemné linie kresby, zhotovení reliéfu,
- společné hodnocení práce, (návrh dětí na sestavení kamen),
- na začátku další hodiny výtvarné výchovy společná kresba plamenů ohně plápolajícího za dvířky, sestavení a nalepení dokreslení kamen.

Hodnocení: Kachel byl vybrán, i když není možnost pracovat ve škole s keramickou hlínou. Použitý způsob práce s modelovací hmotou je již vyzkoušený. Děti se jeho prostřednictvím seznámily s tím, že se známými materiály se dá pracovat i netradičním způsobem. Nejobtížnější byla příprava podkladu, protože modelovací hmota se musí na čtvrtku rozetřit prsty. Při tvorbě reliéfu, který zdobí kachel, mohli žáci hmotu vyškrabávat, přidávat a tvarovat prsty. Využili válečků i kuliček. Ze všech kachlů jsme na začátku další hodiny společně postavili malá kamna a ve dvířkách nám nakonec i plápolá oheň. Práce splnila očekávání. Přestože některým žákům v počátku připadalo zvláštní, pracovat tímto způsobem s modelínou, činnost je nakonec zaujala a bylo vidět, že jsou spokojeni i s výsledkem. Stanovené cíle byly splněny. Sestavení kamen vyplynulo ze společných rozhovorů, společná práce byla tedy přínosem navíc.

Téma: ozdobný vzor pro výšivku křížkovým stehem³⁹.

Časová dotace: jedna vyučovací hodina.

Věk: 8 – 10 let (třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: využití a vyzkoušení možnosti sestavení a tvorby ornamentu podél osy souměrnosti,

seznámení s různými motivy ornamentu a jejich využitím.

Mezipředmětové vztahy: matematika – osa souměrnosti, práce se čtvercovou sítí.

Výtvarná technika: kresba barevnou pastelkou (náhrada vyšívání křížkovým stehem).

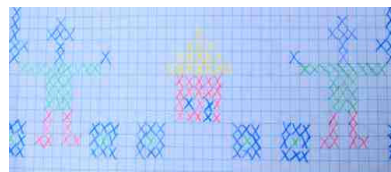
Pomůcky: čtverečkový papír, barevné pastelky, barevný papír pro podklad, lepidlo.

Motivace: ukázky ruských ornamentů, připomenutí vlastních vzorů na výšivku.

Postup:

- vysvětlení principu osy souměrnosti a nutného odpočítávání stejného množství křížků směrem na pravou i levou stranu, připomenutí principu ornamentální tvorby (pravidelné řazení prvků) a seznámení s možností řadit prvky podél osy souměrnosti, seznámení s různými motivy ornamentů,
- promyšlení motivů a jejich kresba na pomocný papír, úprava kostičkového papíru do oblouků,
- vlastní kresba motivů pomocí křížků, nahrazení výšivky křížkovým stehem,
- podlepení barevným papírem,
- společné hodnocení v závěru hodiny výtvarné výchovy.

Hodnocení: Některé fotografie ruských výšivek připomínají vzory pro vyšívání křížkovým stehem. Výšivka křížkovým stehem byla nahrazena kresbou křížků barevnými pastelkami. Děti již pro své předchozí skutečné výšivky vzory kreslily, byl jim vysvětlen pojem osa souměrnosti a připomenuta nutnost počítání křížků. S převedením kresby do čtvercové sítě neměly

³⁹ Obr.: výřez, práce žákyně 3. třídy

problémy, překvapením se staly různé možnosti ztvárnění postavy. Děti se seznámily také s dalšími typy motivů. Pouze v jednom případě, kdy žákyně kreslila kostelík, došlo k většímu opomenutí pravidla práce podél osy souměrnosti. Více problémů měly děti při přípravě kostičkového papíru a odpočítání stanoveného počtu křížků pro vymezení plochy. Některé musely práci opakovat. Činnost má velmi blízko k matematice a je možné ji v jednodušší formě zařadit do vyučovacích hodin matematiky, podobnou práci jsme také nakonec uskutečnili. Po nalepení na barevný papír vznikly hezké a zajímavé obrázky. Stanovené cíle byly splněny.

4. 2 Islámský ornament

Islámské umění je plné ornamentů, ale bylo velmi obtížné přijít na vhodná témata práce, kterými by byl islámský ornament zastoupen ve výtvarných činnostech dětí. Nakonec byla pro mladší žáky vybrána kresba voskovým pastelem, přemalovaná vodovými barvami. Vznikl tak turecký koberec, doplněný vlněnými trásněmi. Starší děti využily netradiční materiál na zhotovení fezu.

Téma: turecký fez.

Časová dotace: dvě vyučovací hodiny.

Věk: 8 až 10 let (třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: využití netradičního materiálu v hodinách výtvarné výchovy, řazení prvků ornamentu po obvodu válce – využití ornamentu v prostorové práci, naučení se technice pletení copánku, seznámení s islámskou kulturou.

Výtvarná technika: kombinované techniky při práci s netradičním materiálem.

Pomůcky: polystyrenový kelímek, temperové barvy, lepidlo, nůžky, rýsovací potřeby, fix, vlna.

Motivace: turecký fez, fotografie, vyprávění o islámské kultuře a islámských tradicích.

Postup:

- natření kelímku temperovou barvou,
- narýsování a vystřížení barevných čtverečků,
- nalepení čtverečků na kelímek, dokreslení vzorů,

- seznámení a nácvik pletení copánku,
- pletení copánku na fezu,
- společné hodnocení práce.

Hodnocení: Nápad zhotovit fez (typickou tureckou pokrývku hlavy) se dostavil při pohledu na polystyrénové kelímky. Jeden z žáků přinesl fotografie z dovolené v Turecku a fez, který mu koupili rodiče. Získali jsme tedy i názornou ukázkou, která nám posloužila k motivaci. Při práci bylo vidět, že děti těší. Činnost pro ně byla zábavnou. Překvapující byl zájem chlapců o pletení copánku, které všichni dobře zvládli. Během zhotovování fezů se vyskytly dva drobné problémy. První nastal, když jsme zjistili, že některé temperové barvy se začaly při zasychání loupát. Děti si tedy musely kelímky přetřít jiným druhem temper. Raději měly být zvoleny akrylové barvy. Druhým problémem bylo, že od zpocených rukou a tekutého lepidla se dětem roztírala barva při nalepování kostiček z barevného papíru. Použily tedy vysouvací lepidlo a snažily pracovat pečlivěji. Kelímky jsou zdobeny různobarevnými čtverečky, které se pravidelně střídají po obvodu. Děti je samy předem narýsovaly (využily zkušenosti z geometrie) a vystříhaly. Na čtverečky po nalepení nakreslily ještě drobné vzory. Z čepiček měli všichni radost. Také všechny další cíle byly splněny.

Téma: létající koberec⁴⁰.

Časová dotace: dvě vyučovací hodiny.

Věk: 6 – 8 let (první a druhý ročník).

Cíl: využití členění plochy (do pruhů) při zdobení koberce, seznámení dětí s principy ornamentální tvorby a jejich použití, kombinování pracovních postupů a technik.

Výtvarná technika: kresba voskovým pastelem přemalovaná vodovými barvami.

Pomůcky: voskové pastely, vodové barvy, vlny, nůžky, lepidlo, samolepicí papír.

⁴⁰ Obr.: výřez, práce žáka 1. ročníku

Motivace: fotografie tureckých kobereců, fotografie na internetu, donesený kobereček.

Postup:

- vysvětlení pracovního postupu a principu ornamentální tvorby,
- kresba vzorů voskovým pastelem,
- přetření celé čtvrtky silněji naředěnou vodovou barvou,
- příprava třásní na koberec – stříhání kousků vlny pravidelné délky,
- nalepení vlny na zadní stranu výkresu, přelepení samolepicím papírem,
- společné hodnocení, výstava pro starší spolužáky.

Hodnocení: Zvolená výtvarná technika je poměrně jednoduchá, děti ji většinou znaly z mateřské školy. Složitější pro ně bylo rozvržení plochy čtvrtky do pruhů. Seznámily se s principem tvorby ornamentu. Využily čas, kdy zasychala vodová barva pro další činnost – stříhání vlny. Zajímavé bylo, jak někteří žáci dokázali vlastním způsobem zpracovat dané téma. Dodrželi pravidlo střídání prvků, ale využili přitom řady různých kombinací. Všechny cíle byly splněny.

4. 3 Ornamenty Střední a Jižní Ameriky

Tato oblast je známá ornamenty zdobenou keramikou, prací s kovem, ornamenty nalezneme na oděvu, pyramidách, budovách a stélách. Děti se s ornamenty Střední a Jižní Ameriky seznámily při zdobení misek ze samotvrdnoucí hmoty. Zlato bylo při tepání nahrazeno alobalem.

Téma: sluneční božstvo⁴¹.

Časová dotace: dvě vyučovací hodiny.

Věk: 8 až 10 let (třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: využití netradičního materiálu, pečlivá a přesná práce s ohledem na

druh zvoleného materiálu, seznámení s kulturou dané oblasti.

⁴¹ Obr.: motivační obrázek a výřez z práce žáka 4. ročníku.

Výtvarná technika: práce s netradičním materiálem (alobal) – tepání a kresba.

Pomůcky: čtvrtky, alobal, štětec (k tepání a kresbě slouží špička na konci), černá tuš, sešíváčka, nůžky kelímek s vodou, hadřík, vlnkovaný papír, lepidlo.

Motivace: Vyprávění o kulturách Střední a Jižní Ameriky a jejich bozích, představa Boha slunce, fotografie.

Postup:

- zabalení čtverce ze čtvrtky do dvojité vrstvy alobalu,
- vytepání (vytlačení) a kresba vzoru – slunce ozdobené ornamenty,
- přetření černou tuší,
- vytření zaschlé tuše vlhkým hadříkem, papírovým ubrouskem,
- přichycení obrázku na větší základ (čtverec),
- nalepení předem nastříhaného rámu z vlnitého papíru,
- hodnocení práce a závěr práce.

Hodnocení: Žáci museli v průběhu práce na zadaném tématu zvládnout řadu činností. Trochu jsme se obávali, že se bude alobal trhat, ale protože si mohli předem práci alespoň trochu vyzkoušet, nevznikly žádné problémy. Někteří více vytřeli tuš, takže žádaný dojem zašlého kovu byl málo patrný. Museli si tedy alobal natřít alespoň znovu. Během práce na závěrečné úpravě bylo zjištěno, že nejde bez potíží přilepit vytvořený obrázek na větší podkladovou čtvrtku, která slouží k nalepení rámečku. Vše se vyřešilo tím, že jsme velmi opatrně připevnili obrázky pomocí sešíváčky a spojky jsme jemně překryli tuší. Vlnitý papír velmi vhodně doplňuje alobal. Všechny stanovené cíle pro tuto činnost byly splněny.

Téma: ornamenty zdobená miska⁴².

Časová dotace: jedna vyučovací hodina.

Věk: 7 – 10let (druhý, třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: využití geometrického ornamentu (seznámení se základními motivy ornamentů), zdobení ornamenty technikou vypichování.

⁴² Obr.: výřez, práce žákyně 3. ročníku

Mezipředmětové vztahy: dějepis, prvouka – život v pravěku, pravěká keramika

Výtvarná technika: zdobení keramiky technikou vypichování.

Pomůcky: samotvrdnoucí hmota, špejle.

Motivace: Obrázky a fotografie keramiky, připomenutí učiva o pravěku v souvislosti s tvorbou Indiánů.

Postup:

- motivace, seznámení s pracovním postupem a s technikou zdobení pomocí vypichování, připomenutí keramické tvorby pravěkých lidí a používání této techniky, seznámení se základními motivy ornamentů,
- zhotovení misky,
- zdobení misky vypichováním,
- společné hodnocení práce, porovnání s tvorbou Indiánů a s tvorbou pravěkých lidí.

Hodnocení: Tato činnost byla poměrně jednoduchá, vznikl tedy prostor, připomenout dětem tvorbu pravěkých lidí, porovnat ji s pracemi Indiánů, diskutovat na dané téma. Stanovené cíle byly splněny, žáky téma zaujalo.

4. 4 Ornamenty Severní Ameriky

Pro většinu z nás jsou Indiáni spojeni s hrdiny knih Karla Maye. Indiánská kultura je však daleko rozmanitější a bohatší, velmi významně se v různých oblastech severoamerického kontinentu liší. I když byly indiánské ornamenty většinou využity pro výtvarné činnosti v „tradičním“ pojetí, přesto díky hodinám výtvarné výchovy, ale také hodinám literatury, byla dětem kultura severoamerických Indiánů přiblížena trochu více.

*Téma: lapač snů*⁴³.

Časová dotace: tři vyučovací hodiny.

Věk: 8 – 10 let (třetí a čtvrtý ročník).

⁴³ Výřez, práce žáka 4. ročníku

Cíl: seznámení s kulturou a vyhotovení předmětu, který je pro ni typický; využití kombinace materiálů a pracovních postupů, vhodný výběr materiálů a barevných kombinací – rozlišování materiálů přírodních a umělých.

Výtvarná technika: kombinované techniky.

Pomůcky: papír, lepidlo, bavlněný provázek, korálky, nůžky, peříčka.

Motivace: donesený lapač snů, povídání o jeho účelu, rozhovory o životě Indiánů a jejich umění.

Postup:

- vysvětlení pracovního postupu, rozdělení materiálů (umělé – přírodní),
- vystřížení a slepení dvou papírových kruhů a jejich polepení papírem,
- vypletení středu provázky s navlečenými korálky,
- nalepení korálkových ornamentů,
- připevnění peří a korálků na provázek a přivázání k lapači,
- hodnocení práce, výstavka prací ve třídě.

Hodnocení: Zhotovení lapače snů bylo zařazeno do hodin pracovních činností. Práce byla náročná vzhledem k počtu činností, které musely děti zvládnout. Předpoklady se potvrdily. Někteří žáci pracují rychleji, a proto jednotlivé činnosti neprobíhaly u všech ve stejném čase. Vyplatila se pečlivá příprava a promyšlený a jednoduše podaný pracovní postup a také to, že jednotlivé fáze byly dětem napsány stručně na tabuli, takže byl během hodiny získán čas na pomoc při proplétání středu, což jim dělalo největší problémy. Ornamenty na lapači jsou z drobných korálků. S ohledem na velikost korálků bylo na jejich nalepení vybráno zasouvací lepidlo, i když s obavami, že korálky nebudou držet. Děti nabíraly lepidlo z tuby přímo korálkem. Po zaschnutí je lepidlo průhledné, není vůbec vidět, korálky dobře drží, výsledné práce jsou čisté. Každý žák zhotovil svůj vlastní lapač snů a všichni byli spokojeni, že si odnesou domů tak pěkné předměty. Společně jsme si povídali o materiálech, které je možné používat ve výtvarné výchově a v pracovních činnostech, dělili jsme je do různých skupin. Všechny stanovené cíle byly splněny.

Téma: indiánský náhrdelník.

Časová dotace: jedna vyučovací hodina na zhotovení náhrdelníku, později jedna vyučovací hodina po zaschnutí hmoty a uvaření moduritu na zdobení.

Věk: 6 – 10 let (první, druhý, třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: přiblížení umělecké tvorby severoamerických Indiánů, seznámení s jejich kulturou a životem, kombinace materiálů a pracovních postupů během činnosti.

Mezipředmětové vztahy: dějepis, prvouka – ozdoby pravěkých lidí.

Výtvarná technika: modelování samotvrdnoucí hmoty a moduritu, zdobení kresbou – jemné geometrické ornamenty.

Pomůcky: samotvrdnoucí hmota, modurit, akrylové barvy, dřevěné korálky, kůže.

Motivace: rozhovory o životě Indiánů, prohlížení donesených knih, ukázky fotografií indiánských ornamentů, jejich obydlí, totemů...

Postup:

- vlastní výběr materiálu z uvedených možností,
- vymodelování korálků a zubů ulovené zvěře (propíchnutí špejlí pro utvoření dírk),
- po zaschnutí a uvaření hmoty: modurit – střídavé navlékání zubů a barevných dřevěných korálků bez zdobení ornamenty, samotvrdnoucí hmota – zdobení ornamenty kresbou akrylovými barvami a po zaschnutí navlékání na kůži (bez barevných korálků).

Hodnocení: Zvolení dvou pracovních postupů, nebylo původním záměrem. Rozhodl o tom zájem mladších žáků a nedostatek samotvrdnoucí hmoty. Obě vyučovací hodiny byly velmi zajímavé. Všichni žáci věděli hodně o životě Indiánů, všechny překvapily fotografie ornamentů Indiánů severozápadní oblasti. Stanovené cíle byly splněny.

Téma: indiánské týpí⁴⁴.

Časová dotace: dvě vyučovací hodiny.

Věk: 8 – 10 let (druhý třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: využití ornamentu v prostorové práci, vzájemná spolupráce ve skupinách, samostatná činnost, společné hodnocení práce – vyjádření vlastního názoru.

Výtvarná technika: kresba barvami na látku, prostorová stavba

Pomůcky: pracovní oděv, igelity, řezák, barva na textil, lepicí pistole, kůže, prostěradlo, dřevěné tyčky, pastelky, čtvrtka, karton.

Motivace: Obrázky, slepená papírová indiánská vesnice (přinesli ji žák), povídání o Indiánech, fotografie.

Postup:

- seznámení s tématem práce, rozdělení do skupin, motivace, upozornění na opatrnost při práci s barvou na textil a s řezákem, společná příprava pracovních stolů a pomůcek,
- návrhy ornamentů (kresba pastelkou), výběr prvků výzdoby.
- příprava podložky – nakreslení a vyříznutí podkladového kruhu z kartonu, zhotovení kostry – připevnění tyček do kartonu lepicí pistolí, svázání tyček nad středem kruhu kůží,
- vystřížení polokruhů z prostěradla podle šablony,
- rozvržení a zhotovení ornamentální výzdoby,
- závěrečný úklid a společné hodnocení práce ve skupinách.

Hodnocení: Došlo k rozhodnutí, že tato poměrně náročná výtvarná činnost bude zařazena na závěr práce s barvou na textil a také, že žáci budou pracovat ve skupinách. V každé skupině pracovali čtyři žáci čtvrtého a vždy jeden žák ze třetího ročníku. Tato organizační forma práce je zařazována

⁴⁴ Obr.: pláště týpí, práce žáků 4. ročníku

poměrně často, protože jsme málotřídní škola, ve třídě jsou dva ročníky a je pro nás velmi výhodná. Žáci se učí spolupracovat, hodnotit práci svoji i ostatních, učí se přijímat pochvalu i kritiku. Mladší se přiučí od starších a ti se jim učí pomáhat. Žáci se znají navzájem, všichni již víme, jak kdo pracuje. Při práci nenastaly žádné problémy. Před jednotlivými činnostmi se všichni vždy dohodli na tom, kdo je bude vykonávat, s lepení pistolí jim bylo nutné pomoci. Ornamenty kreslili dohromady. Na závěr hodiny jsme společnou práci zhodnotili. Každý ohodnotil svoji práci i práci celé skupiny.

4. 5 Africké ornamenty

Africké ornamenty jsou většinou geometrické. Afričané mají rádi pestré a barevné vzory, které se dětem také líbí. Výraznými ornamenty si zdobí své oděvy. K napodobení afrického textilu zdobeného ornamenty lze využít řady vhodných technik. Můžeme použít bavlněnou látku a ozdobit ji batikou, která je v Africe velmi oblíbená

Téma: africký textil I. – gumotisk⁴⁵.

Časová dotace: dvě vyučovací hodiny.

Věk: 8 – 10 let (třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: seznámení s africkými ornamenty,

s životem a kulturou afrických obyvatel, využití afrických vzorů a živé barevnosti při práci s gumotiskem, seznámení s technikou gumotisku.

Výtvarná technika: gumotisk.

Pomůcky: čtvrtky, naředěná klovatina, štětec, olejové barvy, houbičky, fermež, pracovní oděv, teplá voda na omytí klovatiny.

Motivace: fotografie oděvů a vzorů afrického textilu, rozhovory o Africe, o životě jejích obyvatel a africké kultuře.

Postup:

- seznámení s technikou gumotisku,
- promyšlení vzorů, kresba vzorů klovatinou,

⁴⁵ Obr.: výřez, práce žáka 4. ročníku, motivační obrázek

- v době zasychání rozhovory, připomenutí dalšího postupu, prohlížení knih o Africe, čtení z encyklopedií,
- zatření míst mezi vzory olejovými barvami pomocí molitanových houbiček – čistota práce,
- úklid, hygiena, závěrečné hodnocení (opláchnutí klovatiny až později po zaschnutí olejové barvy).

Hodnocení: S technikou gumotisku jsme ještě nepracovali. Děti se velmi těšily na práci s olejovými barvami, které také neznaly. Byly upozorněny na nutnost pracovního oblečení. Zdůrazněna byla potřeba čisté, přesné práce, protože při kresbě klovatinou nejsou možné velké opravy. Práce děti velmi zaujala, nebály se kombinovat barvy, snažily se pracovat podle pokynů, které dostaly. Někteří žáci nanесли na papír poměrně hustější klovatinu a tím vyšší vrstvu, která se jim později obtížněji smývala. Při vymývání klovatiny jsme se trochu obávali, že se čtvrtka rozmočí a bude se trhat. Nakonec vše dopadlo dobře, místa, která se trochu natrhla, jsme podlepili. Na některých pracích jsou vidět problémy s nanášením a roztíráním olejových barev, někde jsou patrné problémy v přímé kresbě klovatinou. Všechny tyto drobné nedostatky překrývá veselá barevnost a zajímavé „africké“ ornamenty. Společně jsme se shodli, že tato technika je velmi zajímavá a jistě s ní budeme ještě pracovat. Stanovené cíle byly splněny.

Téma: africký textil II. – batikování, kresba barvami na textil⁴⁶.

Časová dotace: tři vyučovací hodiny.

Věk: 8 – 10 let (třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: zdobení textilu batikou, kresba textilními barvami, seznámení s typickou africkou barevností, prohloubení znalostí o Africe.

Výtvarná technika: batikování, kresba barvami na textil.

⁴⁶ Obr.: výřezy z prací žáků 4. ročníku

Pomůcky: bavlněné prostěradlo, provázek, textilní barvy, ocet, žehlička, barvy určené ke kresbě na textil, pracovní oděv.

Motivace: obrázky afrických domorodců v typických oděvech, rozhovory o Africe, „barvy“ Afriky, africké masky.

Postup:

- první vyučovací hodině připomenutí pracovního postupu při batikování,
- vázání batiky do pruhů,
- obarvení textilu, vypláchnutí a sušení textilu,
- rozhovory o Africe, prohlížení fotografií,
- na začátku druhé vyučovací hodiny, přezhnutí vlhkých látek,
- Návrhy ornamentů, kresba ornamentálních vzorů do pruhů vzniklých batikováním,
- dokončení kresby ornamentů, společné hodnocení práce.

Hodnocení: V Africe je rozšířeno zdobení textilu batikou. V hodině byly spojeny dvě techniky – kresby na textil a batikování. Děti batiku vyvázaly do pruhů a mezi tyto vzniklé pruhy kreslily ornamenty, s jejichž vzory se seznámily již při gumotisku. Při činnostech se nevyskytly žádné problémy, společně často batikujeme, děti vážou provázky pevně, vzniklé pruhy jsou dobře vidět. Bylo znát (stejně jako u gumotisku), že někteří žáci měli trochu zábrany pracovat bez předkresleného vzoru. To může být dáno jejich malou sebedůvěrou, malou jistotou v kresbě. Může to být způsobeno i obavou z práce, ve které se jen obtížně opravují chyby. Někteří žáci však dokážou pracovat přesně a bez zábran, pokud udělají chybu v ornamentu, napraví ji pomocí nové variace, dokreslením dalšího vzoru a podobně. Nabatikovali jsme také jeden větší kus látky, na který si každý nakreslil svůj vlastní vzor, vznikl tak prapor naší třídy (tuto činnost žáci dokončili v družině). Výsledkem jsou výrazné práce, které nám poslouží jako pestrobarevná a veselá výzdoba. Cíle, které byly stanoveny na začátku, byly splněny.

Téma: štít afrického bojovníka I. – papírořez⁴⁷.

Časová dotace: dvě vyučovací hodiny.

Věk: 8 – 10 let (třetí a čtvrtý ročník).

Cíl: seznámení s technikou papírořezu, dodržování pracovních postupů, vhodné rozvržení ornamentů po ploše s ohledem na použitou techniku.

Použitá technika: papírořez.

Pomůcky: tvrdší papír přírodní barvy, silné plastové podložky, tužka na předkreslení, barevné papíry, lepidlo, nůž na koberce.

Motivace: navázání na předchozí činnosti, očekávání nové techniky.

Postup:

- předkreslení vzorů na tvrdý papír,
- před začátkem další činnosti zdůraznění potřeby dodržení pracovního postupu a nutnost pracovat podle pokynů s ohledem na bezpečnost,
- vyřezávání vzorů ve skupinách po třech, ostatní kresba obrázků s africkými motivy,
- po dokončení podlepení prací barevnými papíry a nalepení na další barevný papír,
- společné hodnocení práce.

Hodnocení: U techniky papírořezu byly obavy z možných úrazů při práci s nožem na koberce. Žáci byli seznámeni s tím, jak mají pracovat a hlavně s tím, že nikdy nesmí řezat proti ruce. Nakonec pracovali 2 – 3 žáci pod přímým dozorem. Ostatní v době, kdy nevyřezávali, zdokonalovali své návrhy, dokončovali práce z jiných hodin, kreslili obrázky s africkými motivy. Děti ještě neměly s technikou papírořezu zkušenost. Překvapením byla přesnost jejich práce. Dokázaly vzájemně propojit jednotlivé části, takže jim při vyřezávání nevypadávaly. Dokončení prací, podlepení a nalepení na barevný papír již nebylo obtížné. Stanovené cíle byly splněny.

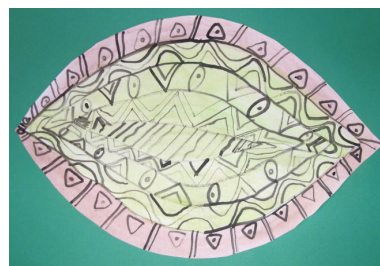
⁴⁷Obr.: Výřez, práce žáka 4. ročníku

Téma: štít afrického bojovníka II. – kolorovaná kresba tuší⁴⁸.

Časová dotace: dvě vyučovací hodiny.

Věk: 6 –8 let (první a druhý ročník).

Cíl: seznámení se vzory afrických ornamentů a jejich vlastní využití, vytváření ornamentů podle základních principů ornamentální tvorby.

Použitá technika: kolorovaná kresba tuší.

Pomůcky: tuš, špejle, tužka, vodové barvy, barevný papír, lepidlo.

Motivace: výstavka prací starších spolužáků, fotografie z Afriky, rozhovory.

Postup:

- připomenutí principů ornamentální tvorby,
- obkreslení tvaru štítu na čtvrtku,
- předkreslení hlavních částí a prvků ornamentální výzdoby štítu tužkou – základní rozvržení ornamentů na ploše,
- obtažení hlavních částí tuší, přímé doplnění drobnějších detailů,
- po zaschnutí kolorování vodovými barvami,
- pečlivé vystřížení štítu a nalepení na barevný papír,
- společné hodnocení práce, závěrečné povídání o Africe.

Hodnocení: Mladší žáci již viděli výsledky práce svých starších spolužáků, které zároveň posloužily jako motivace. Zvolena byla jednodušší technika, přiměřenější jejich věku. Vytvořené práce, jsou i tak velmi zajímavé a je také zajímavé pozorovat přístup jednotlivých žáků k tvorbě ornamentu. Někteří zaplňují každé místo, postupně se jim vytrácí základní princip tvorby ornamentu. Jiní pracují s rozmyslem, vzory se pravidelně střídají, jsou pečlivě rozvržené. S výsledky výtvarné činnosti jsme byli všichni spokojeni.

⁴⁸ Obr.: práce žáka 1. ročníku

5. Závěr

Svoji diplomovou práci jsem rozdělila na část teoretickou a praktickou. Na začátku jsem si pro každou část stanovila cíle, které jsem v průběhu tvorby diplomové práce plnila sama nebo je v praktické části v rámci výtvarné výchovy plnili žáci.

V oblasti teoretické jsem se snažila shromáždit a zpracovat dostupné informace a materiál o ornamentech vybraných kultur a uspořádat je do přehledného a uceleného souboru. Zároveň jsem se alespoň částečně věnovala také teorii ornamentální tvorby a historii ornamentu. Vytvořila jsem soubor obrazového materiálu, který je zaměřen na vzory a ornamentální tvorbu ve vybraných kulturách.

Pro oblast praktickou jsem se rozhodla zachovat rozdělení výtvarných činností podle vybraných kultur. Snažila jsem se využít jejich ornamenty v tvorbě žáků a seznámit žáky prostřednictvím výtvarných činností s těmito kulturami. Žáci se seznámili s principy tvorby ornamentu. Vytvořila jsem soubor výtvarných prací, jejichž hlavním tématem nebo zdobným prvkem je ornament.

Chtěla bych se také zmínit o přínosu a významu, který měla tvorba diplomové práce pro mne osobně a také pro mé žáky. Po určitou dobu jsem se věnovala činnostem, které jsou mým dlouholetým koníčkem a také jsou součástí mé profese. Navštěvovala jsem muzea a studovala v knihovnách. Využila jsem příležitost a se svými žáky jsem pracovala na vybraném tématu v průběhu delší doby, s promyšlenou a jednotnou motivací, v ucelených blocích. Jednotné motivace jsem využila v rámci mezipředmětových vztahů.

Myslím, že i pro ně byla většina činností přínosná a zajímavá. Měli možnost seznámit s principem ornamentální tvorby. Prostřednictvím ornamentu si procvičili nejen kresbu, ale seznámili se i s novými technikami a materiály. Vyzkoušeli si řadu různých pracovních postupů. V průběhu činností jsem si uvědomila, jak dobře žáci pochopili principy ornamentální tvorby, jaký pokrok dokázali udělat. Vedle jednoduchých technik se seznámili s technikou gumotisku a papírořezu. Potěšila mne jejich aktivita a zaujetí prací. Výsledky výtvarných činností jsme nakonec vystavili v prostorách školy. Se zájmem si je prohlédli rodiče a návštěvníci školy. V neposlední

řadě se žáci seznámili také s jednotlivými vybranými kulturami. Obohatili si své všeobecných vědomosti. Myslím, že jsem splnila všechny cíle, které jsem si na začátku své práce stanovila.

Byla bych velmi ráda, kdyby některé náměty na výtvarné práce našly uplatnění v praxi nejen na naší škole. Zároveň bych si přála, aby diplomová práce byla alespoň trochu zajímavá a podnětná pro toho, kdo ji bude číst. Potvrdil se mi můj názor, že ornament může být vhodným námětem a motivem ve výtvarné výchově a také to, že děti mají rády zdobnost a dekorativnost, která v přiměřené formě a míře není na škodu. Ornament a různé způsoby jeho využití mohou být přínosem pro výtvarnou výchovu na školách. Poznatky, které jsem získala při tvorbě diplomové práce, mne osobně obohatily a jistě je uplatním ve své další praxi.

6. Použitá literatura

- 1) ELIŠKA, J.: *Ornament a dekor*. Praha: SPN, 1985.
- 2) PÁNKOVÁ, M.: *Dějiny uměleckého řemesla: vývoj ornamentu*. Praha: ÚBOK, 1965.
- 3) GRUBE, E. J.: *Umění světa: islámské umění*. Praha: Atria, 1973.
- 4) BUSHNELL, G. H. S.: *Umění staré Ameriky*. Praha: Odeon, 1970.
- 5) KOŘENÁŘOVÁ, B.: *Obchodní cesta Malou Asii*. Tišnov: Sursum, 2005. ISBN 80-7323-100- x.
- 6) BENNET, I.: *Oriental Carpenters' and Rugs'*. Hamlyn: Printed of Spain, 1973. ISBN 0600-3924-x.
- 7) MASLOVA, G. S.: *Ornament Russkoj narodnoj vyšivky*. Moskva: Nauka, 1978.
- 8) ČERNIKOV, J.: *Ornament*. Leningrad: Meždunarodnaja kniga, 1931.
- 9) VIŠNĚVSKAJA, V. M.; KAPLAN, I. I.; BUANOB, S.M.: *Russkaja narodnaja rezba i rozpis po dřevu*. Moskva: KOIZ, 1956.
- 10) RABOTNOV, I. P.; JAKOVLEV, V. I.: *Russkaja narodnaja Vyšivka*. Moskva: KOIV, 1957.
- 11) STINGL, M.: *Siouxové bojují dál*. Praha: Albatros, 1976.
- 12) VAILANT, G. G.: *Aztékové*. Praha: Orbis, 1974.
- 13) STINGL, M.: *Indiáni bez tomahavků*. Praha: Orbis, 1976.
- 14) SEILER, S.: *Indiáni Severní Ameriky*. Plzeň: Fraus, 2005. ISBN 80 -7238 - 4600.
- 15) SIEBERTOVÁ, E.; FORMAN, W.: *Indiánské umění amerického severozápadu*. Praha: Obelisk, 1970.
- 16) ŠOLC, V.: *Indiánské historie*. Praha: Československý spisovatel, 1977.
- 17) STINGL, M.: *Synové slunce*. Praha: Práce, 1985.
- 18) STINGL, M.: *Za poklady mayských měst*. Praha: Svoboda, 1976.
- 19) BURLAND, C. A.: *Amerika před Columbem*. Praha: Mladá Fronta – Svoboda, 1975.

- 20) PRESCOTT, W. H.: *Dějiny dobytí Peru*. Praha: Panorama, 1980.
- 21) JIROUTOVÁ, J.: *Dějiny odívání: Černá Afrika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. ISBN 80-71006-367-3.
- 22) SCHNEIDER, E. A.: *Ndebele*. The Rosen Publishing Group, Inc , 1996. ISBN 0-8239-2009-7.
- 23) HEROLDOVÁ - ŠŤOVÍČKOVÁ, V.; KANDERT, J.: *Africký ornament a tvar*. Praha: Náprstkovo muzeum, 1993.
- 24) HAZUKOVÁ, H.; ŠAMŠULA, P.: *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-237-7.

6. Přílohy

Seznam příloh

7. 1 Ornamenty vybraných kultur

7. 1. 1 Základní typy ornamentů

7. 1. 2 Ruský ornament

7. 1. 3 Islámský ornament

7. 1. 4 Ornamenty Střední a Jižní Ameriky

7. 1. 6 Ornamenty Severní Ameriky

7. 1. 7 Africké ornamenty

7. 2 Ornament ve výtvarné výchově

7. 2. 1 Mýty severoamerických Indiánů

7. 3 Ukázky využití ornamentů vybraných kultur ve výtvarné výchově

7. 3. 1 Ruský ornament

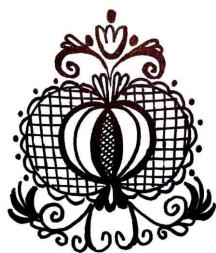
7. 3. 2 Islámský ornament

7. 3. 3 Ornamenty Střední a Jižní Ameriky

7. 3. 4 Ornamenty severní Ameriky

7. 3. 5 Africké ornamenty

7. 1 Základní typy ornamentů

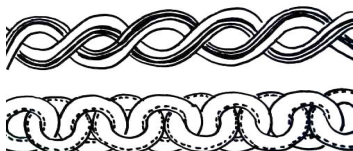
granátové jablko

anthemion

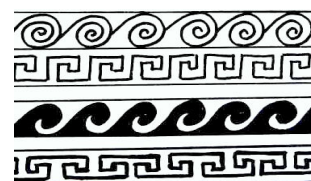
akantový list

pletenec

stylizovaný akant

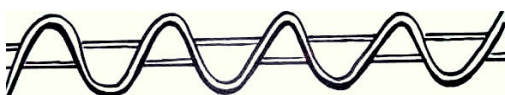
meandry

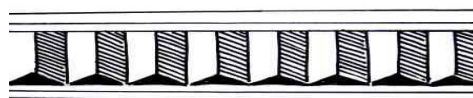
provazec

křivka

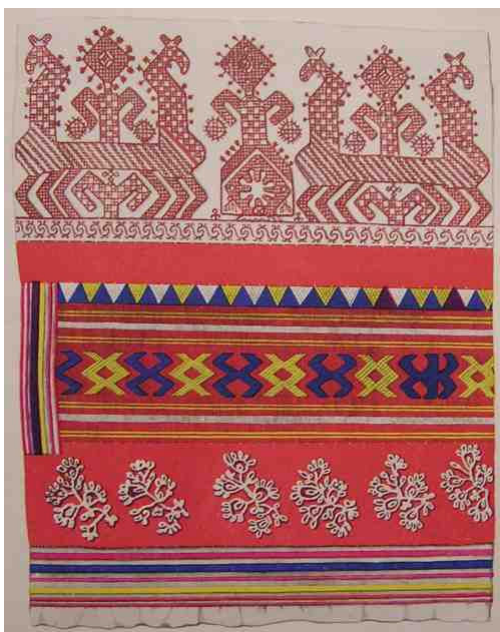

vlnovka

zubořez

7. 2 Ruský ornament

Fragment pokrývky svatebního vozu

Vyřezávaná dřevěná krabička, 19. století.

Nádobys na mouku, 19. století

Svatební plátno

Kamenická ornamentální práce

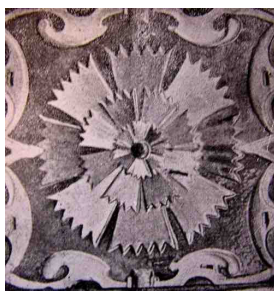
Nádobys ze 17. století

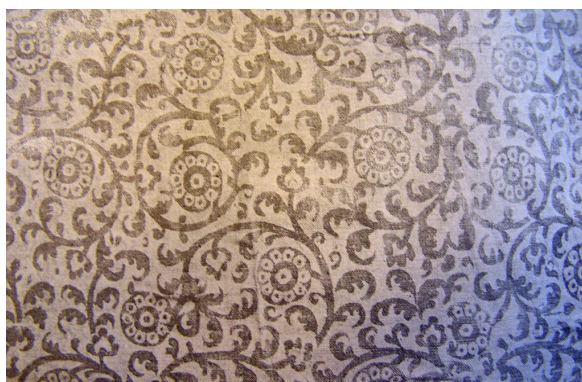
Ruská dřevěná chalupa, 19. století

Výšivka se zoomorfním,
rostlinným a geometrickým
motivem motivem

Rozetky

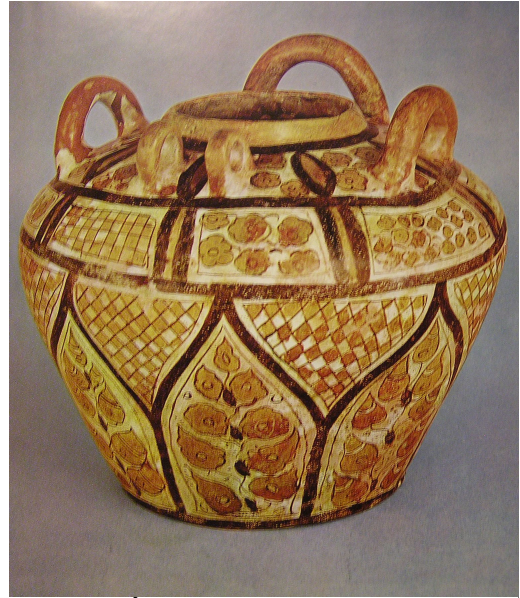

Tisk na plátně

7. 3 Islámský ornament

Holbeinův obraz s kobercem

Vědro z Íránu zdobené technikou listru

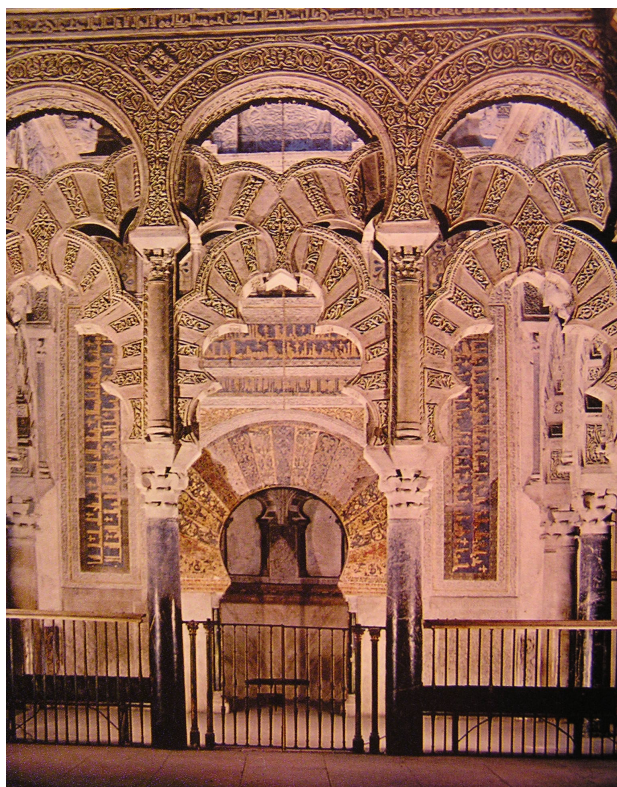
Írán, keramický džbán z roku 1215

Talíř z Íránu, první polovina 15. století

Tkaný turecký koberec Malataya

Omájovská mešita v Górdobě

7. 4 Ornamenty Jižní a Střední Ameriky

Toltécká matlatzkinská
trojnohá miska

Yucatán, hliněné ornamentální
razidlo

Teotihuacán, barevný štuk, Bůh
deště

Nasca, figurový džbán s hubicí
znázorňující ženu

Inkové, dvouuchý džbán
aryballus se stylizovaným
rostlinným ornamentem

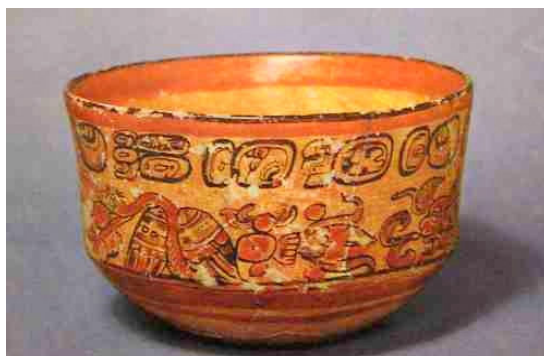
El Tajín, míčový dvorec, reliéf
znázorňující obětování hráče

Stupínkový ornament,
Peru

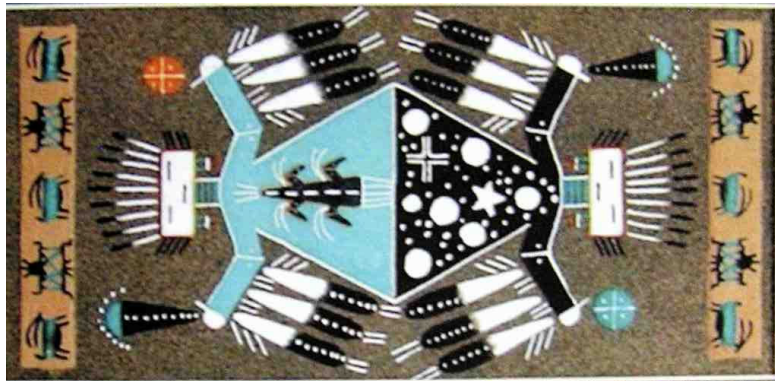

Nádoba s geometrickými
a úponkovými motivy,
Mexico

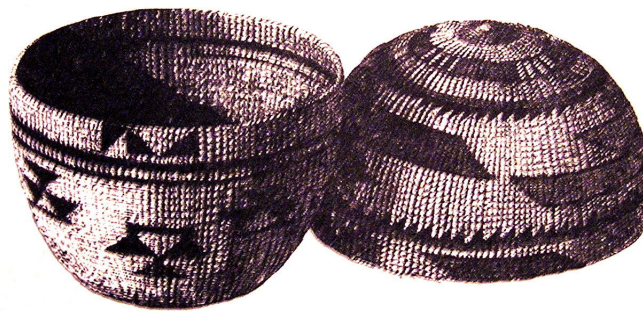

Mayská miska zdobená glyfy a
ornamentálně řazenými nestvůrami

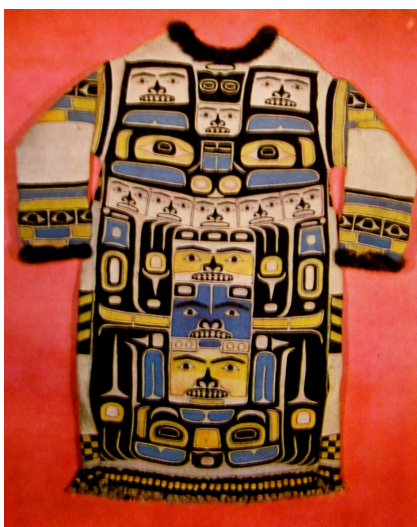
7. 5 Ornamenty Severní Ameriky

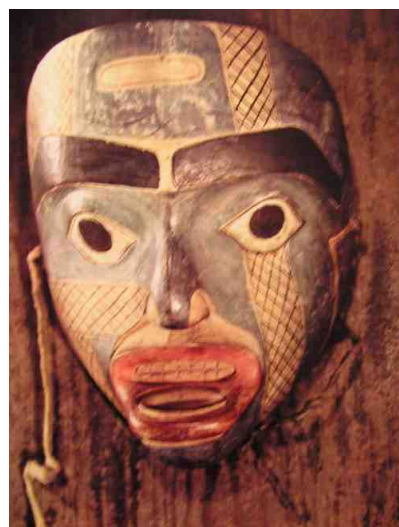
Kmen Navajo, malba z písku

Kalifornští Indiáni, čepičky z lýka,
geometrický ornament

Severozápadní oblast,
mužská košile

Severozápadní Indiáni,
maska ženy, ostrov Sitka

Severozápadní Indiáni, klobouk z kořenů kanadské jedle

Severozápadní indiáni, dřevěné chrastítko s očním ornamentem

Arizona, kultura Hohokam, hliněné nádoby,

Indián kmene Dakota

Severozápad, šamanský plášť vyšíváný perlami

Severozápad, nádoba zdobená lasturami

7. 6 Africký ornament

Taneční štít, Zaire

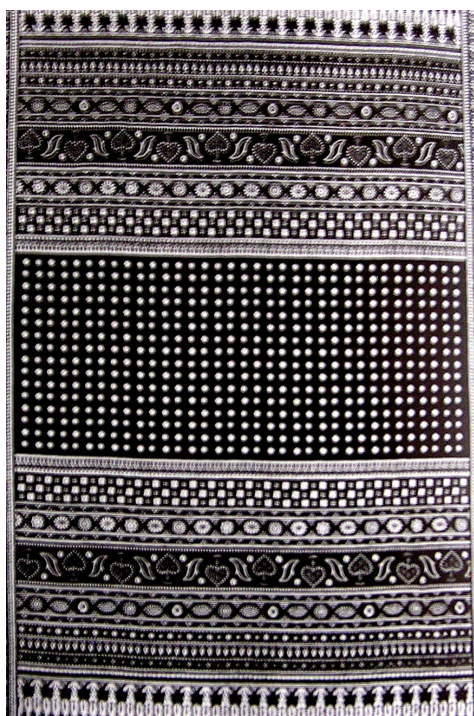
Tištěná adinkra, Ghana

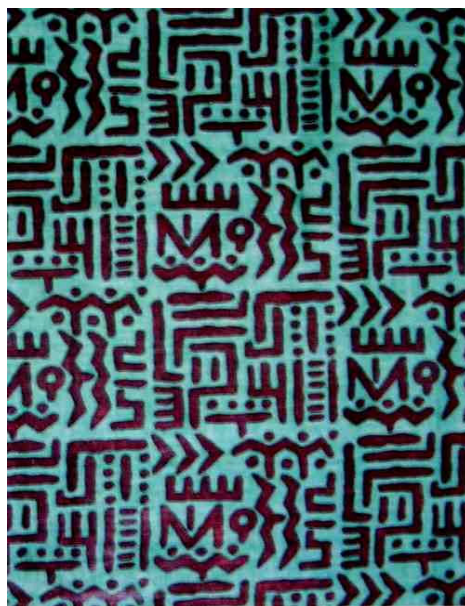
Úprava vlasů, kmen Karo

Malba na obličeji,
geometrický ornament

Ornamenty zdobená kanga,
Tanzanie

Blátěná batika bologan

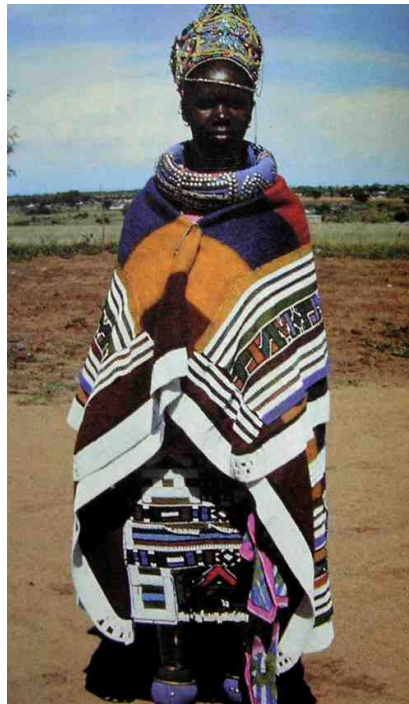
Korálky pošíťá obuv- Nigérie

Bakubský samet

Ndebele, korálky zdobený
oděv

Muž kmene Ndebele

Závěs z bavlny a hedvábí, Nigérie

7. 2 Ornament ve výtvarné výchově

7. 2. 1 Mýty severoamerických Indiánů

Tenkrát, když medvědi grizzly chodili po dvou...

Modokové

Před mnoha a mnoha lety, to ještě lidé na zemi nežili, náčelník Nebeských duchů měl už dost svého domova v Hořejším světě. Byla tam totiž pořád hrozná zima. Vyřízl kamenem do oblohy díru a tou všechen sníh a led shodil dolů. Vytvořil tak obrovský val, který sahal od země k nebi. Dnes mu říkáme Mount Shasta. Pak si Nebeský duch vzal vycházkovou hůl, přešel z mraku na vrchol hory a sestupoval dolů. Asi tak v půli cesty do údolí se začal tu a tam prsty dotýkat svahu. Kam sáhl, vyrostl strom. Pod jeho kroky tál sníh a voda tekla dolů a vznikaly řeky. Potom Nebeský duch rozlámal špičku své obrovské hole a třísky hodil do řek. Větší třísky se proměnily v bobry a vydry, menší v ryby. Posbíral spadlé listí ze stromů, rozfoukal je a tak stvořil ptáky. Z druhého, většího konce hole stvořil všechna zvířata, co žijí na zemi. Největší z nich byli medvědi grizzly. Medvědi stejně jako dnes měli srst a ostré drápy, jenže chodili po dvou a mluvili jako lidé. Protože vypadali příliš divoce, nechal je Nebeský duch žít od sebe dál, až na úpatí hory. Náčelník Nebeských duchů, spokojený se svým dílem, se rozhodl vzít svou rodinu a žít na zemi také. Hora ze sněhu a ledu se stala jejich obydlem. Uprostřed hory udělal ohniště a nad ním otvor, kterým kouř a jiskry stoupaly ven. Když do ohně přiložil velké poleno, vylétly jiskry a země se zachvěla. Jednou, na konci jara, když rodina Nebeského ducha seděla kolem ohně, rozpoutal Duch větru obrovskou bouři, která otřásla vrcholem hory. Vítr foukal a skučel, kouř se vracel dovnitř a štípal všechny do očí. Nebeský duch řekl své nejmladší dceři: „Vylez nahoru a požádej Ducha větru, aby foukal mírněji. Řekni mu, že se bojím, že odfoukne celou horu.“ A ještě ji upozorňoval: „Buď opatrná a nevystřkuj hlavu ven, nebo tě vítr popadne za vlasy a odnese pryč.“ Dívka spěchala vyřídit vzkaz. Když mluvila s Duchem větru, zůstala pěkně schovaná uvnitř. Už se chtěla vrátit, když si vzpomněla, jak jí otec jednou vyprávěl, že je z vrcholku hory vidět oceán. Byla zvědavá, jak oceán vypadá, a vystrčila hlavu. Otočila se na západ, ale dříve, než cokoli uviděla, Duch větru ji chytil za vlasy, vytáhl ven a nesl dolů přes led a sníh. Dopadla mezi jedle na rozhraní lesů a sněhu. Tam ji našel medvěd grizzly, který byl zrovna na lovu. Vzal dívku domů a jeho žena ji vychovávala společně s medvíďaty. Malá s medvíďaty jedla, hrála si s nimi, a tak společně vyrůstali. Když dospěla, oženil se s ní nejstarší medvědův syn. Měli spolu spoustu dětí, které nevypadaly ani jako medvěd ani jako jejich matka. Všichni medvědi v lese byli na tato nová stvoření tak pyšní, že pro rusovlasou matku a její děti postavili blízko Mount Shasta obydlí – dnes se tam říká Little Mount Shasta. Uplynulo mnoho let a stará medvědice cítila, že brzy umře. Ve strachu, že by

měla žádat náčelníka Nebeských duchů o odpuštění za to, že držela jeho dceru u sebe, nechala svolat všechny medvědy. Pak vyslala svého nejstaršího vnuka k mraku na vrcholku Mount Shasta, aby Nebeskému duchovi řekl, kde svou dlouho ztracenou dceru najde. Když se to otec dozvěděl, byl tak rád, že spěchal domů obřími kroky. Kam došlápl, tál sníh a zamě pukala. Dodnes jsou jeho stopy vidět na kamenité stezce na jižní straně Mount Shasta. Jak se blížil k obydlí, volal: „Je tady má dcerunka?“ Čekal, že jeho dcera bude stejná jako kdysi. Když však místo dítěte našel dospělou ženu a zjistil, že ta podivná stvoření kolem ní jsou jeho vnoučata, popadl ho vztek. Něco nového vzniklo bez jeho vůle! Zamračil se na starou medvědici tak strašně, že okamžitě padla mrtvá. Pak všechny medvědy proklel: „Padněte na kolena. Podvedli jste mě. Od této chvíle ztratíte řeč a budete chodit po čtyřech.“

Vzal vnoučata, dceru si přehodil přes rameno a vystoupil zpátky na horu. Do lesů se nikdy nevrátil. Říká se, že oheň v hoře uhasil a odešel s dcerou zpět do nebe. Ta podivná stvoření, jeho vnoučata, tu zůstala a rozptýlila se po zemi. Byli to první Indiáni, předkové všech indiánských kmenů. Proto by Indiáni žijící okolo Mount Shasta nezabili medvěda grizzly. Když grizzly zabije Indiána, tělo je pohřbeno na místě, kde zemřel. Každý kolemjdoucí zde položí kámen, a tak po mnoha letech je místo smrti označeno velkou hromadou kamenů.

Děti Slunce

Osedžové

Osedžové žili kdysi dávno na obloze, daleko od země. Chtěli zjistit, odkud pocházejí, proto se vypravili za sluncem. Slunce jim řeklo, že jsou jeho děti. Šli dál, až potkali měsíc. Měsíc jim řekl, že je jejich matka a slunce jejich otec. Řekl jim také, že musí odejít z oblohy a žít na zemi. Poslechli, ale země byla pokryta vodou. Do svého domova na obloze se vrátit nemohli, a tak naříkali a volali o pomoc, ale nikdo se jim neozýval. Pluli vzduchem a hledali všude nějakého boha, který by jim pomohl - ale nikde nikdo. Byla s nimi i zvířata a mezi nimi jelen. K jelenovi měli všichni důvěru, protože byl krásný a urostlý. Lidé se tedy obrátili o pomoc k němu. Jelen se vrhl do vody a začal se potápět. Zavolal na větry, aby mu přišly na pomoc, a větry se slétly ze čtyř stran a foukaly tak dlouho, až se voda proměnila v mlhu. Na zemi byly nejdříve jen hory a skály a lidé marně hledali místo, kde by se mohly pěstovat plodiny. Pak voda klesla ještě víc a objevila se úrodná země. Když ji spatřili, měl jelen takovou radost, že začal dělat kotrmelce a přitom ztrácel chlupy. Chlupy zůstaly v půdě a začaly růst. Vznikly z nich pak fazole, kukuřice, brambory, divoký tuřín a vůbec všechny rostliny a stromy.

<http://www.sacagawea.wz.cz/detislunce.html>

7. 3 Ukázky využití ornamentů vybraných kultur ve výtvarné výchově na školách

7. 3. 1 Ruský ornament

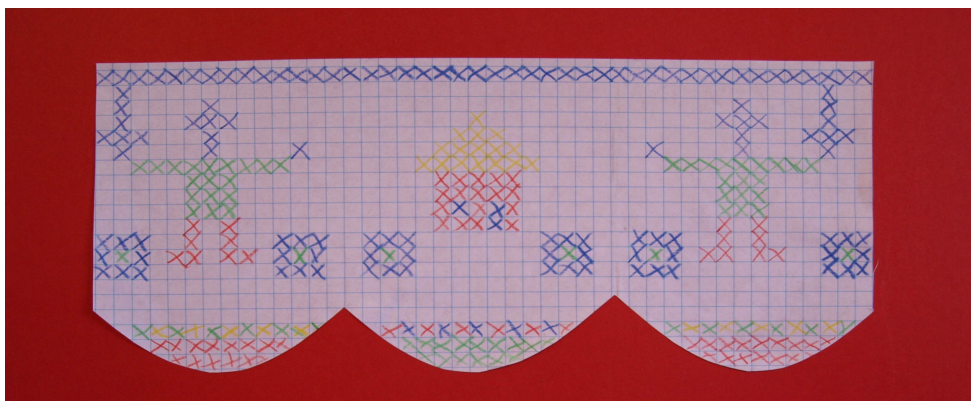

Ruské chaloupky

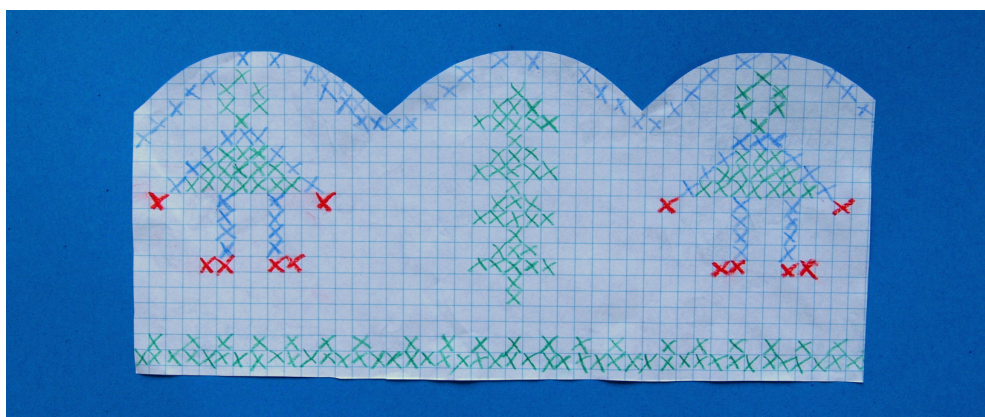

Kachel

Kreslený křížkový vzor

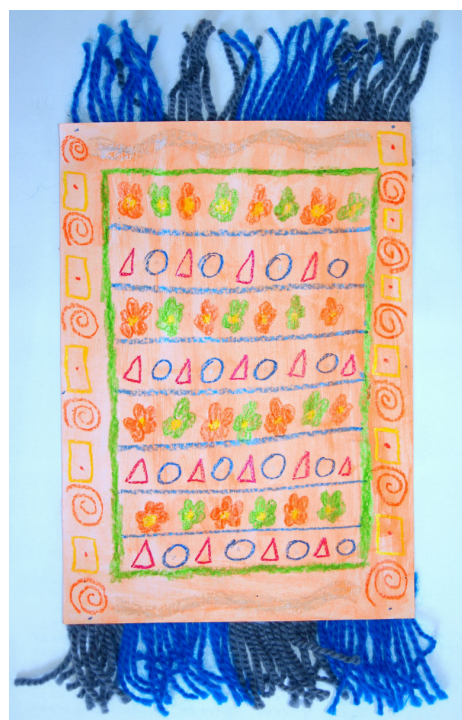
7. 3. 2 Islámský ornament

Turecké fezy

Létající koberce

7. 3. 3 Ornamenty jižní Ameriky

Misky ze samotvrdnoucí hmoty

Sluneční božstvo

7. 3. 4 Ornamenty severní Ameriky

Lapače snů

Indiánské náhrdelníky

Žáci a jejich týpí

7. 3. 5 Africké ornamenty

Gumotisky

Papírořezy – štíty I.

Dokresba batiky

Kolorovaná kresba tuší –
štíty II.

